

Це неофіційний переклад оригінального документу, написаного англійською мовою; у випадку розбіжностей просимо звертатися до оригіналу англійською мовою

Управління Верховного комісара ООН з прав людини

**Сексуальне насильство, пов'язане з
конфліктом, в Україні**

14 березня 2014 р. – 31 січня 2017 р.

Please recycle

Зміст		<i>Пункти</i>	<i>Стор.</i>
I.	Резюме	1-21	3
II.	Визначення понять та методологія	22–30	7
III.	Правові рамки	31–58	9
	A. Застосовне міжнародне право	31–32	9
	1. Застосовне міжнародне право прав людини	33–43	9
	2. Застосовне міжнародне гуманітарне право	44–45	13
	3. Застосовне міжнародне кримінальне право.....	46–51	13
	B. Застосовне національне законодавство	52–58	15
IV.	Задokumentовані типові прояви практики та тенденції щодо сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом в Україні	59-111	17
	A. Випадки сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом, на території, яка перебуває під контролем Уряду.....	65-84	18
	1. Сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом, у контексті тримання під вартою	65-77	19
	2. Сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом, на блокпостах.....	78-81	21
	3. Сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом, що є наслідком військової присутності у районах з цивільним населенням.....	82-84	22
	B. Випадки сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом, на території, яка контролюється озброєними групами	85-111	23
	1. Сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом, у контексті позбавлення волі	85-98	24
	2. Сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом, на блокпостах озброєних груп	99-101	28
	3. Сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом, що є наслідком присутності озброєних груп у районах з цивільним населенням, та інші фактори, які загострюють ризики такого насильства.....	102-107	28
	C. Випадки сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом, в Автономній Республіці Крим	108-111	30
V.	Реагування на сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом	112-141	31
	A. Відповідальність за сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом	112-127	32
	B. Послуги для осіб, які пережили насильство, та інших жертв	128-141	36
VI.	Висновки та рекомендації	142-154	39

I. Резюме

1. Ця доповідь Управління Верховного комісара ООН з прав людини (УВКПЛ) охоплює період з 14 березня 2014 р. по 31 січня 2017 р. Вона поширюється на всю територію України, у тому числі, Автономну Республіку Крим, відповідно до резолюції Генеральної Асамблеї ООН 68/262 про територіальну цілісність України.

2. Після насильства та порушень прав людини, які мали місце під час масштабних акцій протесту на Майдані протягом 21 листопада 2013 р. – 22 лютого 2014 р., Уряд України запросив УВКПЛ здійснювати моніторинг ситуації з правами людини в Україні та подавати регулярні публічні доповіді про ситуацію з правами людини та нові проблеми і ризики¹. 14 березня 2014 р. УВКПЛ розмістило Моніторингову місію ООН з прав людини в Україні (ММПЛУ). 16 березня 2014 р. в Автономній Республіці Крим було проведено невизнаний референдум, після чого Крим було окуповано² Російською Федерацією. Починаючи з квітня 2014 р., ММПЛУ спостерігала ознаки стрімкого погіршення безпекової ситуації у східних та південно-східних областях України. озброєні групи у добре організований та координований спосіб незаконно захопили державні будівлі, приміщення правоохоронних органів та органів безпеки у Донецькій та Луганській областях. 14 квітня 2014 р. Уряд розпочав операцію з забезпечення безпеки для відновлення контролю над цими територіями. У травні 2014 р. озброєні групи у самовільному порядку проголосили створення «народних республік» в обох областях. З того часу, в окремих районах Донецької та Луганської областей триває збройний конфлікт. Він підживлюється притоком іноземних бойовиків та озброєння, у тому числі з Російської Федерації³.

3. Після розміщення ММПЛУ УВКПЛ збило значну кількість інформації про порушення прав людини, особливо у східній частині країни, яка постраждала від триваючого збройного конфлікту, а також в Автономній Республіці Крим.

4. УВКПЛ звертає особливу увагу на питання сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом, з самого початку збройного конфлікту у квітні 2014 р. УВКПЛ відмічає, що про сексуальне насильство з боку усіх сторін, які беруть участь у бойових діях, повідомляє чимало людей, які проживають вздовж лінії зіткнення. Часто неперевірені, такі повідомлення широко розповсюджувалися засобами масової інформації по обидва боки від лінії зіткнення, сприяючи поглибленню недовіри, розділу та ворожості серед місцевих громад.

5. Випадки сексуального насильства часто недостатньо висвітлені, зокрема, через загальну незручність щодо обговорення цієї проблеми, а також через стигму та травми, пов'язані з ними. УВКПЛ не мало можливості перевірити усі повідомлення про сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом, про які йому стало відомо, особливо на території,

¹ Присутність УВКПЛ в Україні також покликана забезпечити надання відповідним органам влади України, Організації Об'єднаних Націй та міжнародній спільноті взагалі рекомендацій щодо конкретних заходів з реагування на проблеми у сфері прав людини, запобігання порушенням прав людини та мінімізації наслідків ризиків, що виникають. УВКПЛ здійснює свою діяльність у відповідності до резолюції Генеральної Асамблеї ООН 68/262 про територіальну цілісність України.

² A/RES/71/205, «Ситуація з правами людини в Автономній Республіці Крим та місті Севастополь (Україна)».

³ Для отримання більш детальної довідкової інформації див. доповідь Верховного комісара ООН з прав людини щодо ситуації з прав людини в Україні від 19 вересня 2014 р. (A/HRC/27/75) та 16 періодичних доповідях УВКПЛ щодо ситуації з правами людини в Україні.

яка знаходиться під контролем озброєних груп. Це пов'язано з обмеженням доступу до окремих місць з міркувань безпеки, рідкими можливостями доступу до осіб, яких тримають під вартою у зв'язку з конфліктом, у цих районах, та неготовністю людей говорити на цю тему через побоювання помсти. Не маючи доступу до Автономної Республіки Крим, УВКПЛ має обмежену інформацію про сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом, там. Відсутність безпосередніх контактів з жертвами⁴, робить менш імовірним розкриття ними деталей, які б дозволили УВКПЛ зробити висновки про застосування сексуального насильства. Відсутність доступу до осіб, позбавлених волі, перешкоджає усім можливостям здійснення незалежного нагляду та не дозволяє оцінити виникнення та поширеність актів катувань та сексуального насильства.

6. Взаємозамінне використання термінів «сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом», «гендерно-обумовлене насильство» та «домашнє насильство» Урядом України, ЗМІ, організаціями, які надають послуги та документують порушення прав людини, призводить до плутанини та ще робить визначення характеру та масштабів цієї проблеми ще складнішим⁵.

7. У цій доповіді представлено вибірку з 31 ілюстративного випадку, які можуть свідчать про широкий спектр характеристик та тенденції сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом, випадки якого були задокументовані УВКПЛ. Кількість випадків, які згадуються у цій доповіді, не відображає реальних масштабів порушень; скоріше вона є показовою щодо доступу УВКПЛ до жертв та свідків по обидва боки від лінії зіткнення.

8. Відповідно до випадків, задокументованих УВКПЛ у період з 14 березня 2014 р. по 31 січня 2017 р., немає підстав вважати, що сексуальне насильство використовується у стратегічних чи тактичних цілях урядовими силами або озброєними групами у східних областях України чи Російською Федерацією в Автономній Республіці Крим. Незалежно від масштабів, сексуальне насильство, особливо в контексті конфлікту, є серйозним порушенням особистої недоторканості та може, за певних умов, становити катування або інше жорстоке, нелюдське або таке, що принижує гідність, поводження. Деякі з задокументованих випадків, будучи пов'язаними зі збройним конфліктом, можуть становити воєнні злочини.

9. Більшість випадків сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом, задокументовані УВКПЛ в Україні, сталися у контексті позбавлення людей волі Урядовими силами або озброєними групами. У цих випадках сексуальному насильству піддавалися як чоловіки, так і жінки. Побиття та ураження електричним струмом області статевих органів, зґвалтування, погрози зґвалтуванням, та примусове оголення застосовувалися як методи катування і жорстокого поводження для покарання, приниження чи отримання зізнань. Окрім цього, для посилення тиску злочинці також погрожували затриманням, викраденням, зґвалтуванням, нанесенням травм або вбивством родичів жертв, особливо їхніх дітей. На території, яка контролюється озброєними групами, сексуальне насильство також використовувалося для того, щоб змусити осіб, позбавлених волі, відмовитися від свого майна або виконати інші дії, яких вимагають злочинці, як очевидну умову їхньої

⁴ Більш детально про використання термінів «жертви» та «особи, які пережили катування» див. п. 24 цієї доповіді.

⁵ Більш детально про використання термінів див. Розділ II цієї доповіді.

безпеки та звільнення. Більшість таких випадків мали місце у 2014-2015 рр. Водночас, УВКПЛ продовжує отримувати інформацію, яка свідчить, що така практика досі зберігається по обидва боки від лінії зіткнення та в Криму.

10. Хоча найвищі ризики постраждати від сексуального насильства пов'язані з триманням особи під вартою, УВКПЛ також виявило випадки сексуальної наруги над цивільним населенням, особливо щодо жінок, на контрольних пунктах в'їзду-виїзду вздовж транспортних коридорів через лінію зіткнення, що перебувають під контролем Урядових сил, а також на блокпостах озброєних груп.

11. Присутність Збройних сил України та озброєних груп у населених районах також підвищує ризик сексуального насильства проти цивільних осіб. Погіршення економічної ситуації, особливо на територіях, які постраждали від конфлікту, а також порушення зв'язків у громадах внаслідок конфлікту та переміщення змушують деяких людей вдаватися до шкідливих стратегій виживання та механізмів адаптації, які можуть збільшити ступінь ризику сексуального насильства та торгівлі людьми.

12. Акти сексуального насильства тягнуть за собою відповідальність держави, всіх сторін конфлікту, а також індивідуальну кримінальну відповідальність. Відповідно до міжнародних стандартів, держави мають вживати належних заходів для запобігання, розслідування та покарання за випадки сексуального насильства, скоєні як державними, так і недержавними акторами. Держави також мають забезпечити ефективні засоби правового захисту для жертв, у тому числі доступ до правосуддя та комплексні послуги з підтримки.

13. Багато випадків сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом, задокументовані УВКПЛ в Україні, були пов'язані з іншими порушеннями, у тому числі незаконними вбивствами, викраденнями або триманням жертв під вартою *інкомунікадо* (без зв'язку із зовнішнім світом) та руйнуванням або розграбуванням їхнього майна, що ускладнює процеси їхнього документування та розслідування. Пред'явлені обвинувачення, рідко відображають ступінь тяжкості їхніх дій або характер злочинів та їхній вплив на жертв, обмежуючи відправлення правосуддя та доступ до ефективних засобів правового захисту.

14. УВКПЛ відмічає переважаючу практику безкарності за порушення прав людини, скоєні у контексті конфлікту в Україні, не в останню чергу і щодо випадків сексуального насильства. Це частково пов'язано з тим, що конфлікт досі триває, і що частина території України залишається під контролем озброєних груп, без нагляду з боку будь-яких державних органів. Така безкарність також відображає системну, триваючу десятиліттями проблему відповідальності за порушення прав людини, яка так і не була повністю вирішена, та продовжує підривати суспільну довіру до спроможності органів влади притягати злочинців до відповідальності.

15. Окрім цього, національне законодавство та правова практика кримінального переслідування за скоєння сексуального насильства, є обмеженими та не повністю відповідають міжнародним стандартам та практиці. З огляду на низку прогалин у законодавстві та відсутність можливості, правоохоронні органи часто реєструють акти сексуального насильства як інші злочини, наприклад, тілесні ушкодження. Адвокатам, співробітникам правоохоронних органів, прокурорам та суддям бракує знань про те, як документувати, розслідувати та розглядати випадки сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом, у тому числі в контексті вірогідного катування та жорстокого поводження. Як наслідок, жертви сексуального насильства часто стикаються з бездіяльністю з боку

державних органів або озброєних груп, під контролем яких перебувають відповідні території.

16. Озброєні групи у самопроголошеній «Донецькій народній республіці»⁶ та самопроголошеній «Луганській народній республіці»⁷ мають зобов'язання запобігати та реагувати на сексуальне насильство, скоєне їхніми членами. УВКПЛ відомо про декілька випадків, коли озброєні групи «розслідували» та реагували на випадки сексуального насильства. Як видається, вони не забезпечують ефективних засобів правового захисту для жертв, оскільки вони не вживаються незалежними та неупередженими органами. Окрім цього, в окремих випадках такі «процеси» покладали провину на жертв, особливо, жінок. Зокрема, йдеться про дискримінаційні зауваження щодо жінок, які підсилюють негативні гендерні стереотипи.

17. Ще одним проблемним аспектом є відсутність доступної підтримки для жертв. Загалом, працівникам державних медичних та соціальних установ і служб бракує конкретних знань та навичок для роботи з жертвами катувань та сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом. Відповідно, послуги цим категоріям населення надають організації громадянського суспільства у рамках програм, що фінансуються донорами. Окрім цього, якщо у великих містах, особливо у Києві, якість таких послуг є високою; у менших містах та сільській місцевості така допомога доступна лише в обмеженій формі або недоступна взагалі, що є критичним особливо для життєво-важливої постконтактної профілактики, яка має бути надана протягом 72 годин.

18. Конфлікт має негативний вплив на надання послуг на територіях, які перебувають під контролем озброєних груп, обмеживши доступ осіб, які пережили насильство, до необхідних їм послуг. Хоча більшість медичних та соціальних установ продовжують працювати, якість послуг суттєво знизилася через недостатню кількість медичних працівників, брак необхідного спеціалізованого обладнання та ліків. На осіб, які пережили сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом, та проживають на території, що контролюється озброєними групами, в подальшому впливають обмеження, накладені членами озброєних груп, які істотно обмежують можливість акторів громадянського суспільства та гуманітарних акторів реалізовувати свої програми, особливо тих, які пов'язані з захистом та соціально-психологічною підтримкою.

19. УВКПЛ вітає ухвалення Національної стратегії у сфері прав людини та Національного плану дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека»⁸, які спрямовані на розв'язання окремих проблем, визначених у цій доповіді. Незважаючи на те, що загальний прогрес в їхній імplementації поки що обмежений, УВКПЛ відзначає прогрес, досягнутий Міністерством оборони в імplementації Національного плану дій «Жінки, мир, безпека».

20. Вкрай важливо забезпечити дієве правозастосування та діяльність незалежної судової системи, що готова та спроможна притягати до відповідальності винних у воєнних злочинах, злочинах проти людяності, серйозних порушеннях прав людини, у тому числі сексуальному насильстві, в національних судах. Зміни до Конституції України, прийняті у червні 2016 р., створюють передумови для реформування судової системи та утвердження верховенства права. Окрім цього,

⁶ Далі – «Донецька народна республіка».

⁷ Далі – «Луганська народна республіка».

⁸ Національний план дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2020 року було ухвалено 24 лютого 2016 р.

належне документування та розслідування усіх повідомлень про сексуальне насильство та інші порушення прав людини, гарантування реабілітаційних послуг особам, які пережили насильство, та притягнення злочинців до відповідальності, є важливими складовими права жертв на ефективний засіб правового захисту, дотримання міжнародних зобов'язань, створення культури відповідальності і верховенства права та сприяння розвитку стійкого миру.

21. Починаючи з 2015 р. УВКПЛ розширює надання технічної допомоги Уряду України, спрямованої на сприяння здійснення його зобов'язань щодо просування та захисту прав людини, особливо в контексті боротьби з катуванням. Ця допомога надається Урядом безпосередньо, а також шляхом підтримки партнерів, зокрема, організацій громадянського суспільства. Через Фонд добровільних внесків ООН для жертв катувань УВКПЛ підтримує три організації громадянського суспільства, які надають послуги жертвам катувань, у тому числі сексуального насильства. УВКПЛ також надало малі гранти трьом іншим громадським організаціям (ГО), які документують порушення прав людини та надають соціально-психологічну і медичну підтримку особам, які пережили катування. У тісній співпраці з Секретаріатом Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини УВКПЛ підтримує реалізацію положень Стамбульського протоколу⁹.

II. Визначення понять та методологія

22. Поняття «сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом», яке використовується в цій доповіді, вживається у значенні, наданому йому в Резолюції Ради Безпеки ООН¹⁰. Воно стосується окремих випадків або типових проявів практики звалтування, сексуального рабства, примусу до проституції, примусової вагітності, примусової стерилізації та інших форм сексуального насильства порівнянної тяжкості, скоєних проти жінок, чоловіків, дівчат та хлопчиків, а також відповідних моделей поведінки, у тому числі використання цієї поведінки як військової тактики або у засобу політичного залякування з боку, скоєного сторонами конфлікту, які включають в себе і державні, і недержавні суб'єкти. Випадки, включені до цієї доповіді, мають часовий, географічний та причинно-наслідковий зв'язок із збройним конфліктом у Донецькій та Луганській областях, а також з окупацією Автономної Республіки Крим.

23. Акти гендерно-обумовленого насильства в більш широкому розумінні, у тому числі домашнє насильство, які не мають такого зв'язку, знаходяться поза межами цієї доповіді. Дослідження¹¹ свідчать, що конфлікт може призводити до підвищення рівня домашнього насильства у зв'язку з припиненням надання послуг і руйнуванням механізмів перенаправлення, підвищенням терпимості до насильства у суспільстві, полегшенням доступу до зброї та посттравматичним стресовим розладам серед учасників бойових дій. Організації, які надають послуги, також повідомили УВКПЛ про окремі випадки домашнього насильства, які

⁹ Інформацію про інші приклади технічної співпраці УВКПЛ див. у шістнадцятій доповіді УВКПЛ щодо ситуації з правами людини в Україні, що охоплює період з 16 серпня по 15 листопада 2016 р., п.п.199-206.

¹⁰ S/RES/1960, ухвалено 16 грудня 2010 р.

¹¹ Зв'язок між домашнім насильством та збройним конфліктом: Звіт за результатами польової місії до Лівану, 7-17 березня 2010 р., Фонд Kvinna till Kvinna, 2010. Доступно за посиланням: <http://www.equalpowerlastingpeace.org/resource/links-between-domestic-violence-and-armed-conflict/>.

можуть мати причинно-наслідковий зв'язок із конфліктом. Однак, відсутність комплексної вихідної інформації та те, що статистика поліції про випадки домашнього насильства, не розподілена за окремими показниками та те, що у ній не можна здійснити пошук, наприклад, за критерієм застосування зброї під час випадків насильства, або чи сталися ці випадки у сім'ях озброєних осіб або внутрішньо переміщених осіб, не дозволяє з впевненістю сказати, що збройний конфлікт сприяв зростанню поширеності домашнього насильства в Україні.

24. Жертвами сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом, є ті, хто індивідуально або разом з іншими особами були піддані такому насильству (особи, які пережили насильство), а також члени їхніх сімей, зокрема, діти, батьки або партнери, діти, які народилися після вагітності внаслідок зґвалтування, а також інші особи, які залежать від жертви¹².

25. Ця доповідь ґрунтується на інформації, зібраній УВКПЛ шляхом проведення інтерв'ю з жертвами, у тому числі особами, які пережили насильство, свідками, родичами жертв та їхніми адвокатами; інформації, яку УВКПЛ надали організації, які надають послуги особам, які пережили насильство; аналізу конфіденційно наданої УВКПЛ інформації, що підтверджує загальні тенденції; інформації з офіційних джерел, відкритих документів та відео-, фото- та аудіоматеріалів (у тому числі створених ймовірними злочинцями); судових документів; а також інших релевантних та надійних матеріалів.

26. Відповідно до методології УВКПЛ зі встановлення фактів, застосовується стандарт доказування, відповідно до якого існують «достатні підстави вважати», що мав місце окремий випадок або переважали типові прояви практики¹³. УВКПЛ належним чином перевіряє достовірність отриманої інформації та виявило низку сфабрикованих повідомлень, розповсюджених через мережу Інтернет та інші ЗМІ або циркулюють всередині громад¹⁴.

27. УВКПЛ зобов'язане захищати свої джерела, а відтак забезпечує збереження їхньої конфіденційності. Таким чином, УВКПЛ не розкриває жодної інформації, яка могла б призвести до встановлення джерел, окрім випадків, коли останні свідомо погодилися на це. УВКПЛ також систематично проводить оцінку потенційних ризиків спричинення шкоди

¹² Генеральний секретар ООН. Записка щодо питання про керівні принципи надання відшкодування жертвам сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом, червень 2014 р. Доступно за посиланням: <http://www.ohchr.org/Documents/Press/GuidanceNoteReparationsJune-2014.pdf>.

¹³ Слід підкреслити, що відповідно до міжнародних стандартів, свідчення однієї жертви вважаються достатніми, якщо вони надійні і заслуговують на довіру. Міжнародний трибунал для судового переслідування осіб, відповідальних за серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, здійснені на території колишньої Югославії з 1991 року, IT/32/Rev.43, 24 липня 2009 р. Правила процедури і доказування, Офіційні звіти Асамблеї держав-учасників Римського статуту Міжнародного кримінального суду. Перша сесія, Нью-Йорк, 3-10 вересня 2002 р. Правилом 96 МТКЮ та правилами 63 (4), 70 та 71 МКС встановлено, що для доказування злочинів сексуального насильства немає необхідності проводити підтвердження свідчень жертви за допомогою додаткових свідчень свідка або матеріальних доказів. Ці правила забезпечують, що злочин сексуального насильства не підпадає під суворі стандарти доказування, які застосовуються до інших видів злочинів. Це дозволяє розв'язати проблему, яка постає в окремих національних юрисдикціях.

¹⁴ Наприклад, у 2014 р. ММПЛУ спробувала знайти підтвердження широко розповсюдженим у ЗМІ повідомленням про шість жінок-жертв сексуального насильства, які проходили лікування в медичній установі у Харкові. Після візиту до медичної установи та перевірки інформації через мережу партнерів ММПЛУ з'ясувала, що таких пацієнток там не було. Так само, у березні 2015 р. у Дебальцевому (яке перебуває під контролем озброєних груп) місцеві жителі повідомили ММПЛУ про те, що після того, як українські військовослужбовці залишили місто, у місцевому ставку начебто були знайдені тіла жінок. Однак ММПЛУ не знайшла інформації, що підтверджує це повідомлення.

та помсти своїм джерелам. Відповідно, деякі із зафіксованих випадків або не були включені в доповідь, або були включені на засадах анонімності.

28. УВКПЛ зіткнулося з перешкодами у процесі збору та/або перевірки інформації щодо випадків сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом. Управління не мало можливості проаналізувати всі повідомлення, які воно отримало, особливо на території, яка перебуває під контролем озброєних груп, з огляду на обмежений доступ до окремих районів з міркувань безпеки, рідкі можливості доступу до осіб, яких тримають під вартою у цих районах у зв'язку з конфліктом, та неготовність людей говорити на цю тему через побоювання помсти. Окрім цього, зважаючи на свій особливий характер, сексуальне насильство часто вчиняється без свідків або так, що єдиними свідками є спільники злочинців.

29. Не маючи фізичного доступу до Автономної Республіки Крим, УВКПЛ проводить моніторинг ситуації з правами людини на півострові за допомогою мережі контактів та моніторингових візитів до адміністративного кордону, а також шляхом інтерв'ю з жертвами та свідками порушень прав людини, які переїхали до материкової України.

30. Отже, у цій доповіді представлено низку ілюстративних випадків, які свідчать про типові прояви практики та загальні тенденції, що їх спостерігає УВКПЛ на основі свого доступу до жертв та свідків по обидва боки від лінії зіткнення. Таким чином, кількість випадків насильства, включених до цієї доповіді, може не відображати реальних масштабів порушень, враховуючи при цьому, що повсюдно випадки сексуального насильства, як правило, не отримують достатнього висвітлення.

III. Правові рамки

A. Застосовне міжнародне право

31. Відповідно до міжнародного права, у залежності від обставин звалтування та інші форми сексуального насильства можуть становити та бути складовими воєнних злочинів, злочинів проти людяності, геноциду, катувань та інших порушень прав людини та гуманітарного права. Акти сексуального насильства тягнуть за собою відповідальність держави, відповідальність всіх сторін конфлікту, а також індивідуальну кримінальну відповідальність¹⁵.

32. Міжнародні стандарти визнають усі форми сексуального насильства порушенням прав людини та вимагають від держав вжиття належних заходів для запобігання, розслідування та кримінального переслідування випадків сексуального насильства, скоєних як державними, так і недержавними акторами.

1. Застосовне міжнародне право прав людини

33. Як серйозне порушення особистої недоторканності сексуальне насильство¹⁶ заборонене низкою міжнародних документів з прав людини,

¹⁵ Римський Статут Міжнародного кримінального суду (МКС), стаття 25(3) (Індивідуальна кримінальна відповідальність) та стаття 28 (Відповідальність командирів та інших начальників).

¹⁶ Сексуальне насильство – це будь-який акт сексуального характеру або спроба його вчинити; небажані сексуальні зауваження або загравання, акти торгівлі людьми, або будь-

учасником яких є Україна. Статтями 7, 9 і 10 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права встановлено, що «нікого не може бути піддано катуванню чи жорстокому, нелюдському або принижуючому гідність поведженню чи покаранню», «кожна людина має право на свободу та особисту недоторканість», і що «всі особи, позбавлені волі, мають право на гуманне поводження і поважання гідності, властивої людській особі». Положення Пакту чітко встановлюють «рівне для чоловіків і жінок право користування» всіма правами, передбаченими у ньому. Конвенція про права дитини вимагає від держав-учасниць забезпечити захист дітей від «усіх форм фізичного та психологічного насильства, образи чи зловживань, відсутності піклування чи недбалого і бруталного поводження та експлуатації, включаючи сексуальні зловживання». У Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок сексуальне насильство визнається як особлива форма дискримінації, яка має тлумачитися без несприятливого розрізнення за статтю. У Рекомендації загального порядку № 30 Комітету з ліквідації всіх форм дискримінації щодо жінок¹⁷ щодо становища жінок в умовах запобігання конфліктам, в конфліктних і постконфліктних ситуаціях, підкреслюється обов'язок держав-учасниць запобігати, розслідувати та притягати до відповідальності винних у сексуальному та гендерно-обумовленому насильстві та торгівлі людьми.

34. У Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання, катування означає «будь-яку дію, якою будь-якій особі навмисне заподіюються сильний біль або страждання, фізичне чи моральне... коли такий біль або страждання заподіюються державними посадовими особами чи іншими особами, які виступають як офіційні, чи з їх підбурювання, чи з їх відома, чи за їх мовчазної згоди» для низки неприйнятних цілей, у тому числі допиту, залякування, покарання, помсти, приниження або дискримінації будь-якого виду. Як серйозне порушення особистої недоторканості людини, зґвалтування та сексуальне насильство може становити катування або інше жорстоке, нелюдське або таке, що принижує гідність, поводження.

35. Заборона катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання, є імперативною нормою міжнародного права, відступ від зобов'язань за якою не допускається¹⁸, навіть під час надзвичайного становища у державі, у зв'язку з тероризмом або збройним конфліктом¹⁹. Вона не може бути обмежена, у тому числі не може протиставлятися дотриманню будь-яких інших прав або бути обумовлена будь-якими міркуваннями. Відтак, повідомлення Уряду України Генеральному секретарю ООН (20 жовтня 2015 р.) про те, що застосування та реалізація Україною своїх зобов'язань за 16 договорами, у тому числі Конвенцією проти катувань «*е обмеженим та не гарантується*» на території, яка вважається окупованою та щодо якої Уряд не здійснює ефективного контролю, і що така ситуація

які дії інші проти сексуальності людини з використанням примусу, що здійснюються будь-якою людиною незалежно від його взаємовідносин з жертвою, в будь-якому місці.

¹⁷ Комітет з ліквідації всіх форм дискримінації щодо жінок, 18 жовтня 2013 р., CEDAW/C/GC/3.

<http://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/CEDAW/GCComments/CEDAW.C.CG.30.pdf>.

¹⁸ Конвенція проти катувань, стаття 2(2). Див. також Зауваження загального порядку № 2 щодо реалізації положень статті 2 Конвенції Державами-учасницями, CAT/C/GC/2/CRP/1/Rev.4 (2007), перший невідредагований варіант, пункт 1.

¹⁹ Тлумачення поняття «катування» у контексті правозастосовної та судової практики міжнародних органів. Фонд добровільних внесків Організації Об'єднаних Націй для жертв катувань. Доступно за посиланням:

http://www.ohchr.org/Documents/Issues/Torture/UNVFVT/Interpretation_torture_2011_EN.pdf.

зберігатиметься до повного відновлення суверенітету України над своєю територією, суперечить природі заборони катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання, відступ від якої не допускається.

36. Відповідно до судової практики міжнародних кримінальних трибуналів²⁰ та регіональних судів з прав людини²¹, а також позиції²² Комітету проти катувань і висновків спеціальних доповідачів ООН з питання про катування та інші жорстокі, нелюдські або такі, що принижують гідність, видів поводження і покарання²³, згвалтування є істотною складовою катування у зв'язку із заподіянням сильного болю та страждань, у разі, коли воно спричиняється державною посадовою особою або іншою особою, яка виступає в офіційній якості.

37. Окрім цього, тяжкість злочину катування відображена у зобов'язаннях держав-учасниць вживати ефективних законодавчих, адміністративних, судових та інших заходів для запобігання актам катувань на будь-якій території під її юрисдикцією²⁴, зобов'язанні криміналізувати акти катувань²⁵, а також у зобов'язанні за міжнародним звичаєвим правом забезпечувати проведення всебічного, ефективного, швидкого й неупередженого розслідування, притягнення до відповідальності та покарання за всі акти катувань та жорстокого поводження, яке кодифіковане, зокрема, у Конвенції проти катувань²⁶. У Стамбульському протоколі²⁷ визначено міжнародно-визнані стандарти та процедури виявлення та документування ознак катувань, щоб таке документальне підтвердження могло служити належним доказом в суді.

38. У цьому контексті сексуальне насильство становить порушення прав людини, якщо (1) воно спричиняється державною посадовою особою чи з підбурювання, за відома або мовчазної згоди державної посадової особи, (2) якщо держава не забезпечує ефективне розслідування, притягнення до відповідальності та покарання²⁸ злочинців відповідно до тяжкості злочину, і (3) якщо держава не вживає належних заходів для захисту осіб від сексуального насильства з боку державних і недержавних акторів.

39. Міжнародне право прав людини у формі ратифікованих міжнародних договорів та звичаєвих норм застосовувалося на всій території України протягом усього періоду, який охоплюється цією доповіддю. Незважаючи на відсутність ефективного контролю над

²⁰ *Prosecutor v. Kunarac, Kovač and Vuković*, справа № IT-96-23 and IT-96-23/1-A, пункт 150; та *Prosecutor v. Zejnil Delalić, Zdravko Mucić, Hazim Delić and Esad Landžo*, справа № IT-96-21-I, 16 листопада 1998 р. (*Čelebići Judgment*), пункт 493.

²¹ Європейський суд з прав людини, *Aydın v. Turkey*, Повідомлення № 23178/94, 25 вересня 1997 р.

²² Справа *V.L. v. Switzerland*, Повідомлення № 262/2005, 20 листопада 2006 р., UN Doc. CAT/C/37/D/262/2005 (2007), пункт 8.10; та *C.T. and K.M. v. Sweden*, Повідомлення № 279/2005, 17 листопада 2006 р., UN Doc. CAT/C/37/D/279/2005 (2007).

²³ Доповідь Спеціального доповідача ООН з питання про катування та інші жорстокі, нелюдські або такі, що принижують гідність, видів поводження і покарання перед Радою ООН з прав людини, 15 січня 2008 р., A/HRC/7/3, пункт 36.

²⁴ Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання, статті 2(1) та 16(1).

²⁵ Там же, стаття 4.

²⁶ Там же, стаття 12.

²⁷ Стамбульський протокол. Керівництво з ефективного розслідування фактів катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання поводження. УВКПЛ, 2014. Доступно за посиланням: <http://www.ohchr.org/Documents/Publications/training8Rev1en.pdf>.

²⁸ Доповідь Спеціального доповідача ООН з питання про катування, A/HRC/31/57, 5 січня 2016 р. Доступно за посиланням: http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/HRC/31/57.

окремими частинами своєї території, Уряд України має зобов'язання документувати та розслідувати повідомлення про катування, належним чином забезпечувати притягнення злочинців до відповідальності та надавати жертвам відшкодування шкоди²⁹.

40. Хоча недержавні актори, у тому числі озброєні групи, не можуть ставати учасниками міжнародних документів з прав людини, все більш широкого визнання набуває позиція, що суб'єкти, які виконують функції, подібні до урядових, та які здійснюють контроль над певною територією, мають поважати стандартів прав людини, якщо їхні дії впливають на права людини осіб, які перебувають під їхнім контролем³⁰.

41. Відповідно до резолюції Генеральної Асамблеї ООН 71/205³¹, прийнятої 19 грудня 2016 р., якою Російська Федерація визнається державою-окупантом Автономної Республіки Крим, зобов'язання Російської Федерації у сфері прав людини застосовуються і до цієї території. Дійсно, межі застосування міжнародного права прав людини залежать не лише від кордонів держави, але й від її юрисдикції або ефективного контролю над іншими територіями, навіть якщо ці території не входять до суверенних територій цієї держави. Резолюція також закликає Російську Федерацію «вжити всіх необхідних заходів для того, щоб негайно припинити всі утиски прав людини жителів Криму, [...] свавільні затримання, катування та інші жорстокі, нелюдські або такі, що принижують гідність, види поведінки» (2(b)).

42. Рада безпеки Організації Об'єднаних Націй прийняла сім резолюцій з питання жінок, миру і безпеки³². Чотири з них безпосередньо стосуються сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом. Перша з цих резолюцій, Резолюція 1325 «Жінки, мир і безпека» (2000 р.) закликає усі сторони конфлікту вживати спеціальних заходів для забезпечення захисту жінок і дівчат від гендерно-обумовленого насильства, зокрема, зґвалтувань та інших форм сексуальної наруги у ситуаціях збройного конфлікту.

43. У Резолюції Ради безпеки 1820 (2008 р.) підтверджується, що сексуальне насильство може бути тактикою війни та загрозою для глобального миру і безпеки, яка вимагає оперативного реагування в контексті безпеки, справедливості та надання відповідних послуг жертвам. Також у цьому документі визначається, що зґвалтування та інші форми сексуального насильства можуть становити воєнні злочини, злочини проти людяності та/або одне з складових діянь щодо геноциду. Відповідно до Резолюції 1888 (2009 р.) створюється Канцелярія Спеціального представника Генерального секретаря ООН з питань сексуального насильства в умовах конфлікту. Резолюція 2106 (2013 р.) передбачає комплексні заходи для розв'язання цієї проблеми та закликає держави посилити зусилля для боротьби з безкарністю злочинців, які скоюють сексуальне насильство проти жінок і чоловіків.

²⁹ Комітет проти катувань. Заключні зауваження до шостої періодичної доповіді України. CAT/C/UKR/CO/6, 12 грудня 2014 р. Доступно за посиланням: http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CAT/C/UKR/CO/6&Lang=En.

³⁰ Крім статті 4(1) Факультативного протоколу до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах, яка безпосередньо застосовується до збройних груп: «[з]бройні групи, відмінні від збройних сил держави, за жодних обставин не повинні вербувати або використовувати у військових діях осіб, які не досягли 18-річного віку».

³¹ A/RES/71/205, «Ситуація з правами людини в Автономній Республіці Крим та місті Севастополь (Україна)».

³² S/RES/1325 (2000), S/RES/1820 (2008), S/RES/1888 (2009), S/RES/1889, S/RES/1960 (2010), S/RES/2106 (2013), S/RES/2122 (2013).

2. Застосовне міжнародне гуманітарне право

44. Міжнародне гуманітарне право регулює дії сторін збройного конфлікту, засоби та методи ведення війни, а також захищає тих, хто не бере або більше не бере безпосередньої участі у бойових діях. У ситуаціях збройного конфлікту всі сторони конфлікту зобов'язані дотримуватися застосовних правил міжнародного гуманітарного права: як звичаєвих, так і тих, що встановлені у договорах³³.

45. Згвалтування та інші форми сексуального насильства заборонені як під час міжнародних, так і під час неміжнародних збройних конфліктів³⁴, у тому числі відповідно до звичаєвого права³⁵. Статтею 3 спільна для чотирьох Женевських конвенцій заборонено «насилля над життям та особистістю», у тому числі жорстоке поводження та катування і «наругу над людською гідністю», що включає в себе і сексуальне насильство³⁶.

3. Застосовне міжнародне кримінальне право

46. Україна підписала Римський статут Міжнародного кримінального суду у 2000 р., але досі не ратифікувала його. У 2001 р. Конституційний суд України встановив, що положення Статуту суперечать Конституції України³⁷. Однак, 9 квітня 2014 р. Уряд зробив заяву про визнання юрисдикції Міжнародного кримінального суду щодо злочинів, які, вірогідно, мали місце на території України у період з 21 листопада 2013 р. до 22 лютого 2014 р. (події на Майдані). 8 вересня 2015 р. Уряд визнав юрисдикцію Суду у справах щодо злочинів, які, як стверджується, були скоєні на території України після з 20 лютого 2014 р. Відповідні заяви було зроблено відповідно до статті 12(3) Римського статуту, яка дозволяє державі, що не є учасниками Статуту, визнавати юрисдикцію Суду. Після цих заяв³⁸ Офіс прокурора Міжнародного кримінального суду проводить

³³ Положення статті 3 спільної для чотирьох Женевських конвенцій є обов'язковими для всіх сторін неміжнародних збройних конфліктів, у тому числі для організованих недержавних озброєних груп. Положення спільної статті 3, які відображають базові міркування людяності, доповнюються низкою інших договірних положень та нормами звичаєвого гуманітарного права, що регулюють дії сторін неміжнародних збройних конфліктів.

³⁴ Заборона здійснення «наруги над людською гідністю», «насилля над життям та особистістю, зокрема всіх видів вбивств, завдання каліцтва, жорстокого поводження й торгун», встановлена у Додаткових протоколах I та II, а також у спільній статті 3 чотирьох Женевських Конвенцій, є основоположною гарантією для цивільного населення та осіб, які припинили активну участь у бойових діях (*hors de combat*). У статті 75 Додаткового протоколу I встановлюється, що ця заборона, зокрема, стосується «принизливого і образливого поводження, примусу до проституції чи непристойного посягання у будь-якій його формі», а у статті 4 Додаткового протоколу II до цього переліку додається «згвалтування». У статті 27 Четвертої Женевської конвенції визначено, що особи, які перебувають під захистом, «мають право за будь-яких обставин на особисту повагу, повагу до своєї честі, права на сім'ю, їхніх релігійних переконань та обрядів, звичок та звичаїв. До них завжди слід ставитися гуманно й захищати їх, зокрема, від будь-якого акту насильства чи залякування, від образ та цікавості натовпу. Жінки потребують особливого захисту від будь-якого зазіхання на їхню честь, і, зокрема, захисту від згвалтування, примушування до проституції чи будь-якої іншої форми посягання на їхню моральність».

³⁵ Henckaerts, Doswald-Beck, Міжнародне звичаєве право, том II, правила 93, 94, 134, та 156.

³⁶ Конвенція (I) про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях. Женева, 12 серпня 1949 р. Коментар до статті 3 про конфлікти неміжнародного характеру, пункт 696 (2016 р.)

³⁷ 2 червня 2016 р. Верховна Рада України ухвалила зміни до Конституції України щодо правосуддя. Ці зміни (стаття 124(6)) дозволяють Україні ратифікувати Римський статут Міжнародного кримінального суду, однак відповідне положення Конституції набуде чинності за три роки. Зміни до Конституції вступили у силу 30 вересня 2016 р.

³⁸ 25 квітня 2014 р. Прокурор Міжнародного кримінального суду відкрив попереднє розслідування щодо подій Майдану. Попередні результати розслідування свідчать, що злочини, які були скоєні протягом цих подій, можуть не підпадати під юрисдикцію Суду. Для більш докладної інформації див. Звіт за результатами попереднього розслідування (2015), пункти 97, 98 і 101.

попередній розгляд, який охоплює всі злочини, скоєні після 20 лютого 2014 р.

47. Римський статут Міжнародного кримінального суду – це перший міжнародний документ, в якому чітко визначені різні форми сексуального насильства як такі, що становлять основу злочинів проти людяності та воєнних злочинів, які вчиняються під час міжнародних та неміжнародних збройних конфліктів.

48. Вони включають в себе звалтування³⁹, сексуальне рабство⁴⁰, примус до проституції⁴¹, примусову вагітність⁴², примусову стерилізацію⁴³ та інші форми сексуального насильства порівнянної тяжкості⁴⁴. В таких випадках злочинець вчиняє акт сексуального характеру проти особи, або змушує іншу особу взяти участь у такому акті шляхом застосування сили або погрози силою щодо цієї або іншої особи, або шляхом примусу, викликаного, наприклад, страхом перед насильством, грубим примусом, перебуванням під вартою, психологічним тиском або зловживанням владою, або шляхом використання обстановки, яка характеризується примусом, або нездатністю особи дати згоду, яка б виражала її справжню волю⁴⁵.

49. Акти сексуального характеру не обмежуються фізичним насильством і можуть навіть не включати в себе фізичного контакту – наприклад, коли мова йде про примусове оголення або примус дивитися на акт сексуального характеру⁴⁶.

50. Відповідно до міжнародної судової практики, сексуальні та гендерно-обумовлені злочини можуть становити акти геноциду або інші

³⁹ Римський статут, стаття 8(2)(e)(vi)-1, звалтування як воєнний злочин, елементи якого визначаються так: «1. Виконавець зазіхнув на тіло особи, зробивши діяння, в результаті якого мало місце проникнення, навіть найбільш незначне, в будь-яку частину тіла жертви або виконавця, статевим членом або будь-яким предметом або будь-якою частиною тіла в анальний або генітальний отвір жертви. 2. Зазіхання було скоєне із застосуванням сили або погрози силою щодо цієї або іншої особи, або шляхом примусу, викликаного, наприклад, страхом перед насильством, грубим примусом, затриманням, психологічним тиском або зловживанням владою, або шляхом використання обстановки, яка характеризується примусом, або проникнення було скоєне щодо особи, нездатної дати згоду, яка б виражала її справжню волю».

⁴⁰ Там же, стаття 7(1)(g)-2.

⁴¹ Там же, стаття 7(1)(g)-3.

⁴² Там же, стаття 7(1)(g)-4.

⁴³ Там же, стаття 7(1)(g)-5.

⁴⁴ Там же, стаття 7(1)(g)-6 – Злочини сексуального насильства як злочин проти людяності. 1. Виконавець скоїв акт сексуального характеру проти однієї або більшої кількості осіб або примусів що особу чи осіб до участі в акті сексуального характеру із застосуванням сили або погрози силою щодо цієї або іншої особи, або шляхом примусу, викликаного, наприклад, страхом перед насильством, грубим примусом, затриманням, психологічним тиском або зловживанням владою, або шляхом використання обстановки, яка характеризується примусом, або щодо особи, нездатної дати згоду, яка б виражала її справжню волю. 2. Такі дії мали тяжкість, порівнянну із іншими злочинами, перерахованими у пункті 1(g) статті 7 Статуту. 3. Виконавець знав про фактичні обставини, які визначають тяжкість злочину. ...

⁴⁵ Правило 70 Правил процедури та доказування МКС встановлює принципи доказування у справах, пов'язаних з сексуальним насильством. Не можна вважати, що особа виразила згоду, на основі будь-яких слів або дій потерпілої особи, якщо сила, погроза силою, примус або використання обставин, які характеризуються примусом, не дали можливість потерпілій особі дати добровільну та справжню згоду. Так само, не можна вважати, що особа виразила згоду, на основі будь-яких слів або дій потерпілої особи, якщо потерпіла особа не мала можливості дати справжню згоду, або на основі мовчання чи відсутності спротиву. Це включає в себе, зокрема, ситуації, в яких потерпіла особа брала участь в акті сексуального характеру внаслідок страху перед насильством, грубим примусом, затриманням, психологічним тиском або зловживанням владою.

⁴⁶ Міжнародний кримінальний суд. Програмна доповідь щодо питання про сексуальні та гендерно-обумовлені злочини, червень 2016 р. Доступно за посиланням: <https://www.icc-cpi.int/iccdocs/otp/OTP-Policy-Paper-on-Sexual-and-Gender-Based-Crimes--June-2014.pdf>.

злочини проти людяності чи воєнні злочини, як-от катування, каліцтво, переслідування, нелюдські акти та наругу над людською гідністю⁴⁷.

51. За вчинення злочинів, які підпадають під юрисдикцію Міжнародного кримінального суду, Римський статут передбачає різні форми відповідальності, у тому числі відповідальність командирів та інших начальників^{48,49}. Відповідно до статті 25 Римського статуту, особа несе індивідуальну відповідальність та підлягає покаранню, якщо вона здійснює такий злочин індивідуально, спільно з іншою особою або через іншу особу, незалежно від того, чи підлягає така інша особа кримінальній відповідальності; якщо вона наказує, підбурює або спонукає інших осіб вчинити такий злочин, коли такий злочин дійсно вчиняється або має місце замах на цей злочин; або якщо вона допомагає, підбурює або будь-яким іншим чином сприяє скоєнню цього злочину. Відповідно до статті 28, військовий командир або особа, яка ефективно діє в якості військового командира, підлягає кримінальній відповідальності за злочини, що підпадають під юрисдикцію Суду, якщо такий військовий командир або така особа знали або повинні були знати, що сили, які перебувають під його командуванням, здійснювали або мали намір здійснити такі злочини, і якщо такий військовий командир або така особа не прийняли всіх необхідних і розумних заходів в рамках його повноважень для запобігання або припинення їх вчинення або для передачі цього питання до компетентних органів для розслідування і кримінального переслідування. Це стосується всіх сторін конфлікту в Україні.

В. Застосовне національне законодавство

52. Національне законодавство та правова практика кримінального переслідування сексуального насильства в Україні є достатньо обмеженими та не відповідають міжнародним стандартам та практиці. З огляду на різноманітні прогалини, пред'явлені звинувачення рідко відображають ступінь тяжкості їхніх дій або характер злочинів та їхній вплив на жертв, обмежуючи відправлення правосуддя та доступ до ефективних засобів правового захисту.

53. Національне законодавство не містить чіткого визначення гендерно-обумовленого та/або сексуального насильства. У статті 1 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» визначає поняття «сексуальних домагань» як дії сексуального характеру, виражені словесно (погрози, залякування, непристойні зауваження) або фізично (доторкання, поплескування), що принижують чи ображають осіб, які перебувають у відносинах трудового, службового, матеріального чи іншого підпорядкування. Особа, яка постраждала від сексуальних домагань, має право на відшкодування матеріальних збитків через суд, але цей акт не визнається кримінальним злочином, і відповідного покарання за його вчинення не передбачено.

54. Кримінальний кодекс України містить п'ять статей, які стосуються сексуального насильства: зґвалтування (стаття 152), насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом (стаття 153), примушування до вступу в статевий зв'язок (стаття 154), статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості (стаття 155) та розбещення

⁴⁷ Див. Римський статут, статті 7(1)(f), 7(1)(h), 7(1)(k), 8(2)(a)(ii), 8(2)(b)(x), 8(2)(b)(xxi), 8(2)(c)(i), та 8(2)(c)(ii).

⁴⁸ Римський статут, стаття 25 (3).

⁴⁹ Римський статут, стаття 28.

неповнолітніх (стаття 156). Статті 152, 153, 155 та 156 застосовуються незалежно від відносин, у яких перебувають злочинець та жертва. Стаття 154 застосовується тільки до випадків, коли жертва матеріально або службово залежна від злочинця; це рідко застосовується до сексуального насильства в умовах конфлікту. Стаття 156 застосовується тільки у випадках, коли жертва молодше 16 років. Кримінальним кодексом також передбачені злочини, пов'язані із сексуальною експлуатацією та примусовою вагітністю, але лише в контексті торгівлі людьми (стаття 149), що обмежує сферу застосування відповідних положень. В залежності від обставин перераховані вище злочини можуть каратися позбавленням волі на строк від трьох до 15 років.

55. У національному законодавстві та судовій практиці звалтування визначається як статеві зносини між особами протилежної статі проти волі жертви, поєднане з застосуванням фізичного насильства, погрози насильством або з використанням безпорадного стану потерпілої особи⁵⁰. Це визначення не охоплює звалтування між особами однієї статі. Тому окрім випадків, коли злочинцем є жінка, чоловіки та хлопчики не можуть вважатися жертвами цього злочину. До того ж, поняття «безпорадний стан»⁵¹ потерпілої особи тлумачиться слідчими та судами в обмежувальний спосіб, оскільки воно не включає в себе обставини, які характеризуються примусом, або неспроможністю потерпілої особи дати згоду, яка б виражала її справжню волю, що є вкрай важливим в умовах збройного конфлікту.

56. Відповідно до положень Кримінального кодексу, проникнення об'єктів у статевий або анальний отвір, випадки сексуального насильства, коли злочинець та жертва є однієї статі, або інші насильницькі акти сексуального характеру, можуть вважатися лише «насильницьким задоволенням статевої пристрасті неприродним способом», і лише якщо буде встановлений намір злочинця задовольнити свою статево пристрасть таким чином⁵².

57. У Кримінальному кодексі є дві статті, які можуть безпосередньо застосовуватися до випадків сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом. Частиною першою статті 433 передбачено кримінальну відповідальність за насильство над населенням у районі воєнних дій, яке може включати в себе сексуальне насильство; такий злочин карається позбавленням волі на строк від трьох до восьми років. Статтею 438 передбачається кримінальна відповідальність за порушення законів та звичаїв війни, яке включає в себе жорстоке поводження з військовополоненими або цивільним населенням (що, в свою чергу, може охоплювати і сексуальне насильство); цей злочин карається позбавленням волі на строк від восьми до 12 років.

58. Основна увага у Кримінальному кодексі України приділяється індивідуальній кримінальній відповідальності за фізичне скоєння злочину або пособництво, підбурювання чи інше сприяння у скоєнні злочину. У

⁵⁰ Кримінальний кодекс України, стаття 152, та Постанова Пленуму Верховного суду України № 5 від 30 травня 2008 р. «Про судову практику у справах про злочини проти статевої свободи і статевої недоторканості особи», пункт 1.

⁵¹ Постанова Пленуму Верховного суду України № 5 від 30 травня 2008 р. «Про судову практику у справах про злочини проти статевої свободи і статевої недоторканості особи», пункт 5. Стан потерпілої особи слід визнавати безпорадним, коли вона внаслідок малолітнього чи похилого віку, фізичних вад, розладу психічної діяльності, хворобливого або непритомного стану, або з інших причин не могла розуміти характеру та значення вчинюваних з нею дій або не могла чинити опір.

⁵² Постанова Пленуму Верховного суду України № 5 від 30 травня 2008 р. «Про судову практику у справах про злочини проти статевої свободи і статевої недоторканості особи», <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-08>.

статтях 426 (бездіяльність військової влади – неприпинення злочину або ненаправлення повідомлення про підлеглого, який вчинив кримінальне правопорушення або інша бездіяльність з боку військової службової особи, якщо це спричинило тяжкі наслідки) та 426¹ (перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень) також передбачають відповідальність командування, яка включає в себе складові відповідальності за бездіяльність та має особливе значення в контексті збройного конфлікту. Однак, положення цих статей переважно застосовуються тоді, коли командири вчиняють злочини проти своїх підлеглих, і не часто застосовуються до дій проти цивільного населення⁵³. За інформацією Генеральної прокуратури України, станом на 26 грудня 2016 р. розслідувань щодо випадків сексуального насильства, що мали місце починаючи з 15 квітня 2014 р.⁵⁴, за цими двома статтями не проводилося⁵⁵.

IV. Задокументовані типові прояви практики та тенденції щодо сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом в Україні

59. Відповідно до випадків, задокументованих УВКПЛ, немає підстав вважати, що сексуальне насильство використовується у стратегічних чи тактичних цілях урядовими силами або озброєними групами у східних областях України чи Російською Федерацією в Автономній Республіці Крим. Переважна більшість випадків, задокументованих УВКПЛ, свідчить, що сексуальне насильство використовується як метод катувань або жорстокого поводження у контексті тримання під вартою, пов'язаного зі збройним конфліктом у східній Україні, а також в Автономній Республіці Крим. Найбільш поширеними формами сексуального насильства, які застосовуються в таких ситуаціях, є побиття та ураження струмом в області статевих органів, погрози згвалтуванням, примусове оголення та згвалтування.

60. УВКПЛ встановило, що сексуальному насильству піддавалися як чоловіки, так і жінки, позбавлені волі за обвинуваченнями, пов'язаними з конфліктом, а в окремих випадках – також їхні родичі. Мета такого насильства зазвичай полягала в тому, щоб покарати чи принизити їх, змусити визнати свою вину, відмовитися від свого майна або виконати інші дії, яких вимагали злочинці, як чітку умову звільнення і безпеки таких осіб. Підстави затримання та характеристика жертв відрізняються в залежності від того, чи такі випадки мали місце на території, яка перебуває під контролем Уряду чи озброєних груп.

61. Хоча найвищому ризику постраждати від сексуального насильства піддаються особи, позбавлені волі, УВКПЛ також виявило інші фактори, які підвищують ймовірність сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом, особливо в поєднанні з безкарністю, колапсом законності і правопорядку, відсутністю чітких наказів та інструкцій, що забороняють сексуальне насильство, а також недостатньо ефективними механізмами оскарження і повідомлення про випадки насильства. Такі фактори ризику включають в себе обмеження свободи пересування через блокпости на лінії зіткнення, присутність урядових сил та озброєних груп у населених районах. Особливо вразливими в таких обставинах є жінки.

⁵³ Зустріч з військовим прокурором сил АТО, 2 червня 2016 р.

⁵⁴ Дата початку «антитерористичної операції».

⁵⁵ Лист Генеральної прокуратури України до УВКПЛ від 23 грудня 2016 р.

62. Погіршення економічної ситуації на територіях, які постраждали від конфлікту, в поєднанні з порушенням зв'язків в громадах можуть змушувати окремих людей вдаватися до шкідливих стратегій виживання та механізмів адаптації, які можуть збільшити ступінь ризику сексуального насильства та торгівлі людьми для них.

63. УВКПЛ отримало декілька повідомлень про те, що вздовж лінії зіткнення, через відсутність доходу жінки та деякі дівчата змушені були вдаватися до шкідливих практик, зокрема, вступати у статеві зносини з членами збройних сил в обмін на гроші або продукти харчування^{56,57}.

64. Незважаючи на зниження загальних показників народжуваності у районах, що постраждали від конфлікту, через переміщення, окремі пологові будинки у населених пунктах вздовж лінії зіткнення повідомляють про зростання народжуваності майже вдвічі в порівнянні з 2015 р. За інформацією лікарів, все більше випадів вагітності спостерігається навіть серед жінок старше 40 років, які вже протягом багатьох років стояли на обліку з безпліддя^{58,59}. Деякі з таких випадків вагітності⁶⁰ можуть бути пов'язані із присутністю озброєних військових у населених районах, та, в окремих ситуаціях, із сексуальним насильством.

А. Випадки сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом, на території, яка перебуває під контролем Уряду

«Вони дали мені аркуш паперу, ручку та сказали писати. Коли я почала наполягати, що такого не було... інший чоловік з рудим волоссям зайшов до кімнати. Він сів навпроти мене та почав грати пістолетом, направляючи його на мене. Я закричала, кинула ручку і папір та сказала, що нічого писати не буду. Тоді він сказав, що якщо я відмовлюся писати, вони приведуть мою неповнолітню доньку та змусять мене дивитися на те, як вони по черзі твартують її. Після цього я написала вісім сторінок тексту, який мені надиктував цей чоловік».

- жінка, затримана за звинуваченнями, пов'язаними з конфліктом

«Мене допитували. Потім до моєї шиї приставили гострий предмет та погрожували відрізати голову. Після цього хтось стягнув з мене штани, підніс бритву до мого статевого органу та сказав, що розріже його на чотири частини. Тоді вони продовжили бити мене, поки я не визнав вину під відеозапис».

- чоловік, затриманий за звинуваченнями, пов'язаними з конфліктом

⁵⁶ Гендерно-обумовлене насильство в областях України, що постраждали від конфлікту: аналітичний звіт. Київ, листопад 2015 р., Український центр соціальних реформ, на замовлення ФН ООН, сс. 4, 35, 49. Доступно за посиланням: http://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/gbv_study_2015_final_eng.pdf.

⁵⁷ Моніторинговий візит ММПЛУ до міста, розташованого поблизу лінії зіткнення, 13 липня 2016 р.

⁵⁸ В інтерв'ю, опублікованому 27 грудня 2016 р., головний лікар пологового будинку в Авдіївці, яка перебуває під контролем Уряду, повідомила: «У нас народили майже всі жінки, які стояли на обліку з безпліддя. Навіть ті, яким уже за 40». Вона додала, що станом на листопад 2016 р., у її пологовому будинку прийняли вже 97 пологів, у той час як за той самий період у минулому році – 46 пологів. Інтерв'ю доступне за посиланням: <https://life.pravda.com.ua/society/2016/12/27/221926/>.

⁵⁹ Інтерв'ю, проведене ММПЛУ 17 грудня 2016 р.

⁶⁰ Безпліддя може бути як чоловічим, так і жіночим, тому зміна партнера може призвести до зміни стану.

1. Сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом, у контексті тримання під вартою

65. На території, яка перебуває під контролем Уряду України, УВКПЛ виявило типові прояви практики сексуального насильства у місцях тримання під вартою щодо осіб, які, як вважається, належать або пов'язані з озброєними групами, з метою їх покарання, приниження та/або змусити їх визнати вину⁶¹. Хоча жертвами таких дій переважно ставали молоді чоловіки та чоловіки середнього віку, погрози також застосовувалися до жінок-членів їхніх родин. В окремих випадках злочинці навіть на короткий час затримували жінок-членів їхніх родин, щоб здійснити тиск на затриманих чоловіків. У більшості випадків такі погрози використовувалися для того, щоб змусити жертв «зійтися» або іншим чином співпрацювати зі слідчими, силами безпеки або військовими.

66. У багатьох випадках сексуальне насильство становило катування, спричиняючи сильний фізичний біль і моральні страждання. Згвалтування, погрози згвалтуванням, побиття та ураження електричним струмом статевих органів часто використовувалися як метод допиту. Такі порушення найчастіше застосовувалися до осіб, переважно чоловіків, затриманих Службою безпеки України (СБУ) та добровольчими батальйонами. Більшість таких випадків мали місце у 2014-2015 рр.; однак УВКПЛ продовжує отримувати свідчення, що ця практика досі трапляється.

67. Спеціальний доповідач ООН з питання про катування та інші жорстокі, нелюдські або такі, що принижують гідність, видів поведінки і покарання⁶², підкреслив, що сексуальне насильство проти осіб, які перебувають під вартою, «має вважатися особливо серйозною та огидною формою жорстокого поведінки, зважаючи на те, наскільки легко порушник може використовувати вразливість та ослаблений опір жертви».

68. У травні 2014 р. члени батальйону «Азов», які, як вони стверджували, діяли відповідно до наказів СБУ, викрали жінку поблизу її будинку в Запорізькій області. Вони застосовували до неї погрози та катування, які тривали від чотирьох до п'яти годин. Усі викрадачі були в масках; вони зв'язали її ноги та руки пластиковим хомутом і стягли металевим ланцюгом, били її ногами та прикладами та засовували голки під нігті. Її також піддали методу катування, відомому як «ластівка»⁶³. Один з викрадачів погрожував їй груповим згвалтуванням шляхом орального та вагінального проникнення. Інший злочинець, який, як

⁶¹ Як правило, проти таких затриманих зазвичай висувуються такі обвинувачення: дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади (стаття 109 Кримінального кодексу України); посягання на територіальну цілісність і недоторканність України (стаття 110); державна зрада (стаття 111); посягання на життя державного чи громадського діяча (стаття 112); диверсія (стаття 113); шпигунство (стаття 114); умисне вбивство (стаття 115); терористичний акт (стаття 258); втягнення у вчинення терористичного акту (стаття 2581); публічні заклики до вчинення терористичного акту (стаття 2582); створення терористичної групи чи терористичної організації (стаття 2583); сприяння вчиненню терористичного акту (стаття 2584); фінансування тероризму (стаття 2585); а також створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань (стаття 260). В окремих випадках також висувалися обвинувачення за статтею 437 (планування, підготовка, розв'язування та ведення агресивної війни) і статтею 438 (порушення законів та звичаїв війни).

⁶² Доповідь Спеціального доповідача ООН з питань катувань перед Радою з прав людини, 15 січня 2008 р., A/HRC/7/3, пункти 34-35.

⁶³ Метод катувань, який також називається «диба», коли особу підвішують за руки таким чином, щоб вона відчувала сильний фізичний біль. Декілька разів її піднімали на ланцюзі та кидали на підлогу.

вважає жертва, був співробітником СБУ, наказав йому припинити. Цього ж дня жертву звільнили з-під варти.

69. У липні 2014 р. урядові сили затримали волонтера-медика озброєних груп «Донецької народної республіки» та чотирьох інших осіб. Їй та іншій затриманій жінці регулярно погрожували згвалтуванням. Одного разу їм наказали роздягтися, після чого їх допитували солдати-чоловіки, поки вони стояли оголені із зав'язаними очима. 2 серпня 2014 р. жінку звільнили⁶⁴.

70. Чоловіка, якого урядові сили затримали у листопаді 2014 р., коли він відвідував свою сім'ю на території Донецької області, що перебуває під контролем Уряду, катували електричним струмом (дроти були під'єднані до його пальців та статевих органів), піддавали імітації страти, погрожували згвалтувати та розрізати його на шматки⁶⁵.

71. У листопаді 2014 р. урядові сили затримали чоловіка у селі Соловійове (Донецька область), яке перебуває під контролем Уряду⁶⁶. Його привезли до села Піски, де протягом двох днів його тримали в підвалі. Чотири чоловіки в масках били його ногами та дерев'яною дошкою, катували електричним струмом та направляли вогнепальну зброю на його голову. Йому також погрожували сексуальним насильством.

72. 23 грудня 2014 р. невстановлені озброєні чоловіки затримали жінку в її будинку у Красноармійському районі (Донецька область) та перевезли її до Краматорська (Донецька область), де протягом двох днів її тримали в підвалі⁶⁷. Їй погрожували сексуальним насильством та змусили підписати зізнання та записали на відео, що її сини є членами озброєних груп і що вона передавала їм інформацію про транспортні засоби Збройних Сил України. Після цього її перевели до приміщення СБУ в Харкові⁶⁸, де вона провела майже два місяці без жодних контактів із зовнішнім світом. Проти неї не було висунуто жодних офіційних обвинувачень, і її жодного разу не привозили до суду. У лютому 2015 р. її звільнили.

73. У червні 2015 р. 10 озброєних чоловіків у масках, чорній уніформі, бронезилетах та шоломах без знаків розрізнення забрали жінку⁶⁹ з її будинку. Її привезли до підвалу недобудованої цегляної будівлі, де її в розп'ятій позиції прикували наручниками до великої труби. Два чоловіки били її по голові ногами, кулаками та металевою трубою. Вони погрожували згвалтувати та вбити її, вимагаючи, щоб вона підтвердила свій зв'язок із людьми, яких вона не знала. Вони не давали їй води та їжі та не дозволяли користуватися туалетом протягом приблизно 24 годин. Пізніше її перевели до СІЗО. Станом на 15 січня 2017 р. її було визнано винною, засуджено, і вона перебуває під вартою.

74. 13 квітня 2015 р. співробітники правоохоронних органів затримали чоловіка, який раніше належав до озброєних груп «Луганської народної республіки», та його дружину в їхньому будинку. Їх перевезли до іншого міста в Луганській області. Обоє правоохоронці піддали жорсткому поводженню та катуванню, а чоловіку погрожували, що його згвалтують

⁶⁴ Інтерв'ю, проведене ММПЛУ 14 жовтня 2014 р.

⁶⁵ Інтерв'ю, проведене ММПЛУ 22 червня 2015 р.

⁶⁶ Інтерв'ю, проведене ММПЛУ 4 червня 2015 р.

⁶⁷ Інтерв'ю, проведене ММПЛУ 22 липня 2015 р.

⁶⁸ Єдиним офіційно визнаним місцем тримання під вартою СБУ є СІЗО СБУ в Києві. Усі інші особи, затримані СБУ, мають триматися у загальних СІЗО. Протягом 2014-2016 рр. УВКПЛ зафіксувало чимало випадків, коли осіб, затриманих у зв'язку з конфліктом, незаконно тримали під вартою у приміщенні СБУ в Харкові.

⁶⁹ Інтерв'ю, проведене ММПЛУ 26 травня 2016 р.

кийком. Після цього його вивели у коридор, звідки він міг бачити свою дружину, яку тримали в іншій кімнаті. Він помітив, що її светр був розірваний. Один зі правоохоронців запитав його: «Нам її зґвалтувати?» Він став просити звільнити його дружину та погодився зізнатися в усьому⁷⁰. Його дружину звільнили 14 квітня 2015 р., і хоча вона сказала УВКПЛ, що до неї не застосовували сексуальне насильство, вона визнала, що живе у постійному страху, «завжди перебуваючи під охороною принаймні двох чоловіків»⁷¹.

75. УВКПЛ також задокументувало низку випадків, коли протягом 2015 р. жінок затримували, катували та погрожували зґвалтуванням їхніх неповнолітніх доньок на їхніх очах. Жінку⁷², яку 19 січня 2015 р. заарештували 10 чоловіків у камуфляжі та масках, більше тижня тримали у підвалі будівлі СБУ, де її били та катували електричним струмом та розплавленим пластиком. Злочинці погрожували зґвалтувати її доньку, якщо вона відмовиться зізнатися у підтримці озброєних груп у 2014 р.

76. Навесні 2016 р. чоловіка, який постійно проживає на території, що перебуває під контролем озброєних груп, заарештували вісім осіб у масках та камуфляжі за підозрою у зв'язках з озброєними групами. Наступного дня його привезли до покинутої будівлі, де його допитали. Злочинці роздягли його та прив'язали його ноги та руки до металеві клітки за його спиною. Один з них взяв шомпол (металевий стрижень для чистки дула вогнепальної зброї) та почав вводити його в сечовивідний каналу чоловіка, викликаючи сильний біль у жертви. Другий злочинець записував це катування на мобільний телефон. Після цього вони побили жертву та погрожували викласти записане відео на її сторінку у соціальній мережі. Жертва підписала зізнання та визнала себе «винною»⁷³. Суд визнав чоловіка винним, засудив, і нині він перебуває під вартою.

77. 5 травня 2016 р. співробітники СБУ із застосуванням надмірної сили заарештували чоловіка в одній з південних областей України та доставили його до будівлі СБУ, поки він був у непритомному стані. Після цього його завели до кабінету, де повністю роздягли та прив'язали до батареї. Протягом двох днів чотири співробітники СБУ змушували його ставати на коліна, ображали, принижували, били його по голові, нирках і в пах та били електричним струмом у язик. Більшість часу він провів з пластиковим пакетом на голові, і йому не давали їжі та води⁷⁴.

2. Сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом, на блокпостах

78. Запровадження Тимчасового порядку⁷⁵ в січні 2015 р. суттєво обмежило право цивільних осіб на свободу пересування через лінію зіткнення, оскільки перетин лінії зіткнення було дозволено лише визначеними транспортними коридорами та за наявності спеціальних дозволів. Станом на січень 2017 р. доступними для перетину лінії зіткнення були лише п'ять транспортних коридорів, якими в середньому користувалися близько 25 тис. осіб на день. Зважаючи на довгі черги на

⁷⁰ Інтерв'ю, проведене ММПЛУ 24 березня 2016 р.

⁷¹ Інтерв'ю, проведене ММПЛУ 29 березня 2016 р.

⁷² Інтерв'ю, проведене ММПЛУ 15 червня 2016 р.

⁷³ Інтерв'ю, проведене ММПЛУ 29 червня 2016 р.

⁷⁴ Інтерв'ю, проведене ММПЛУ 20 травня 2016 р.

⁷⁵ Тимчасовий порядок контролю за переміщенням осіб, транспортних засобів та вантажів (товарів) через лінію зіткнення у межах Донецької та Луганської областей було розроблено та затверджено «оперативним штабом з управління антитерористичною операцією». Він набрав чинності 21 січня 2015 р. Після консультацій з представниками громадянського суспільства 12 червня 2015 р. до нього були внесені зміни.

всіх контрольних пунктах в'їзду-виїзду, цивільні особи проводять на них по декілька годин, а інколи і всю ніч. Хоча відповідних офіційних даних з розподілом за статтю немає, за спостереженнями, переважну більшість тих, хто перетинає лінію зіткнення, складають люди похилого віку, жінки та сім'ї з дітьми.

79. Цивільні особи часто скаржаться на свавільні порядки на блокпостах, корупцію та інші незаконні практики. Окрім цього, у червні 2015 р. УВКПЛ отримало декілька повідомлень про сексуальне насильство та домагання проти жінок (цивільних осіб та гуманітарних працівників) на блокпостах⁷⁶. Оскільки більшості жертв доводиться регулярно перетинати лінію зіткнення, вони побоюються розповідати про такі випадки або не дали УВКПЛ згоди на оприлюднення цих випадків або адвокацію у їхніх справах через побоювання помсти.

80. У 2016 р. УВКПЛ змогло задокументувати характерні випадки сексуального насильства на блокпостах, що перебувають під контролем урядових структур. У березні 2016 р. трьох жінок⁷⁷, які їхали в Торезьк (Донецька область) за гуманітарною допомогою, зупинили на блокпосту, який контролювався батальйоном «Айдар». Командир відмовився пропустити їхній автомобіль, оскільки чоловік однієї з цих жінок перебував у розшуку СБУ. Він забрав її паспорт та телефон. Після цього командир сів в автомобіль поряд із жінкою, поклав руку їй на коліно та сказав, що проблему можна легко вирішити. Коли жертва відмовилася, командир покликав озброєних чоловіків у камуфляжі без знаків розрізнення, які відвезли жінок до найближчого відділу поліції. Не змігши на вимогу жінок пояснити підстави їх затримання, за декілька годин співробітники поліції звільнили їх з-під варти.

81. 12 вересня 2016 р. посадова особа на урядовому контрольному пункті в'їзду-виїзду сказав, жінці⁷⁸, яка подорожувала одним з транспортних коридорів у Донецькій області, що з її пропуском є проблема, і направив її до координаційного центру на блокпосту. Він відклав її паспорт в сторону, попросив її зайти до приміщення, закрив вікно та зачинив двері. Він сказав жінці, що він помітив її місяць тому, вона йому сподобалася, і він навмисне зробив помилку, коли оновлював її пропуск. Після цього він сказав, щоб вона поїхала з ним до готелю, інакше її викрадуть та поховають живцем. Потім він насильно посадив жінку собі на коліна та почав доторкатися руками і облизувати та нюхати її. Вона плакала та благала відпустити її. За півтори години він погодився відпустити її за умови, що вона повернеться на блокпост, погрожуючи їй шантажем та фізичним насильством. Жертва погодилася повернутися, щоб він звільнив її. Вона одразу захотіла повідомити про цей випадок. УВКПЛ допомогло жінці подати заяву до поліції⁷⁹. Станом на 15 січня 2017 р. відсутній будь-який прогрес у розслідуванні цього випадку.

3. Сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом, що є наслідком військової присутності у районах з цивільним населенням

82. Інші випадки, зафіксовані ММПЛУ, пов'язані з військовою присутністю у густонаселених районах, зокрема, у містах, розташованих поблизу лінії зіткнення або адміністративного кордону, або міст, до яких були переведені військові частини.

⁷⁶ Зустріч, проведена ММПЛУ 10 червня 2015 р.

⁷⁷ Інтерв'ю, проведене ММПЛУ 16 вересня 2016 р.

⁷⁸ Інтерв'ю, проведене ММПЛУ 16 вересня 2016 р.

⁷⁹ Інтерв'ю, проведене ММПЛУ 16 вересня 2016 р.

83. Наприклад, 17 жовтня 2015 р. два військовослужбовці 92-ої бригади Збройних Сил України у стані алкогольного сп'яніння напали на чоловіка і жінку у Каланчаку Херсонської області. У результаті цього нападу у жінки була зламана рука. 5 грудня 2015 р. на її житло напали члени батальйону «Айдар» у стані сп'яніння (деякі з них були озброєні), які, як повідомляється, брали участь у «громадській блокаді» Криму⁸⁰. 18 грудня 2015 р. ті ж особи напали на жінку на вулиці, переслідували та били її і говорили їй «непристойні слова сексуального характеру». Поліція не вжила жодних заходів за поданою заявою і, як повідомила жертва, не хочуть захищати її, оскільки бояться налаштувати злочинців проти себе⁸¹.

84. У листопаді 2015 р. в центрі Бердянська (Запорізька область) три чоловіки у стані алкогольного сп'яніння, які називали себе військовими офіцерами, зайшли в кафе та напали на чоловіка, який здійснював відеозапис. Після того, як вагітна жінка, яка була в кафе зі своєю подругою, попросила їх припинити це, вони почали її ображати. Коли обидві жінки вийшли, двоє «військових» пішли за ними. Один з них вдарив вагітну жінку у живіт, незважаючи на її прохання не робити це через її вагітність. Після цього він штовхнув її на землю, схопив за волосся та почав тягти по землі, завдаючи жінці сильного болю. Він також декілька разів дав ляпаса її подрузі. Як повідомляється, злочинці були членами батальйону патрульної служби поліції особливого призначення «Шторм». Ефективного розслідування цього випадку проведено не було. Як повідомляється, це пов'язано з небажанням правоохоронних органів проводити розслідування та притягати до відповідальності членів батальйону⁸².

В. Випадки сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом, на території, яка контролюється озброєними групами

«Мене одразу помістили до «камери смертників». До мене підійшов головний з терористів та сказав, що вони хочуть забрати мій ресторан та магазин. Вони покликали нотаріуса до будівлі. Мені запропонували підписати документи та відмовитися від свого майна. Спочатку я відмовився. Але тоді вони сказали, що приведуть мою дружину та доньку, і чеченські бойовики звалтують їх в мене на очах. Тоді, звичайно, я відповів, що вони можуть брати все, що хочуть, але не чіпають моїх дівчат.

- чоловік, викрадений озброєними групами

«Пізно ввечері я була вдома із сином, коли двоє озброєних чоловіків увірвалися до будинку. Вони шукали мого чоловіка, якого не було вдома. Вони змусили мене ... до статевого акту з ними, декілька разів. Мій син був зачинений в іншій кімнаті. Вони пішли лише вранці»

- жінка з Донецької області, яка пережила насильство

⁸⁰ Починаючи з 20 вересня 2015 р. сотні українських активістів, у тому числі кримські татари та члени націоналістичних батальйонів, заблокували рух товарів між материковою Україною та Кримом в обидві сторони. Ця акція проводилася на блокпостах з боку адміністративного кордону, який перебуває під контролем України: у Чаплинці, Чонгарі та Каланчаку. Більш докладну інформацію див. у дванадцятій доповіді УВКПЛ про ситуацію з правами людини в Україні, яка охоплює період з 16 серпня до 15 листопада 2015 р., пункти 144-146.

⁸¹ Інтерв'ю, проведені ММПЛУ 22-28 лютого 2016 р.

⁸² Інтерв'ю, проведене ММПЛУ 14 вересня 2016 р.

1. Сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом, у контексті позбавлення волі

85. Незважаючи на обмежений доступ до місць позбавлення волі на території, яка перебуває під контролем озброєних груп, що не допускає проведення конфіденційних інтерв'ю, випадки, зафіксовані УВКПЛ та окремими службами, які надають допомогу жертвам насильства, свідчать, що особи, які утримуються озброєними групами, особливо жінки, наражаються на високий ризик сексуального насильства.

86. Оцінка цих випадків показує, що члени озброєних груп зазвичай затримують і тримають під вартою осіб: через їхню належність або підтримку українських сил чи проукраїнську позицію, або припущення щодо цього; в рамках так званого 30-денного «адміністративного арешту» за порушення комендантської години або інших запроваджених ними «законів», або викрадають їх для вимагання грошей або майна. УВКПЛ також занепокоєне тим, що озброєні групи також затримують жінок, які є свідками злочинів, які розслідуються «поліцією», начебто з метою їхнього «захисту».

87. Люди, позбавлені волі озброєними групами, – це переважно дорослі чоловіки і жінки віком від 20 до 50 років. Як повідомляють жертви, після затримання до них часто застосовувалися такі методи допиту, як погроза насильством, імітації страти, катування та жорстоке поводження.

88. Відповідно до задокументованих повідомлень, чоловіків піддають більш жорстоким та тривалим катуванням, ніж жінок. Водночас, позбавлені волі озброєними групами жінки, більш вразливі до зґвалтувань та групових зґвалтувань в результаті загального беззаконня та атмосфери беззаступності, відсутності чіткої структури командування та чітких наказів та інструкцій, що забороняють сексуальне насильство, та через те, що члени озброєних груп мають необмежений доступ до позбавлених волі осіб, та відсутність незалежних механізмів нагляду та моніторингу. Сексуальне насильство мало місце особливо часто на перших етапах конфлікту в 2014 р., коли різні озброєні групи керували різні місця тримання під вартою. Нижче наведені деякі найбільш ілюстративні випадки.

89. 1 липня 2014 р. група з 10 озброєних чоловіків у камуфляжі, які назвали себе «самообороною», викрали місцевого підприємця з будинку його батьків у Донецькій області⁸³. У цей час місто перебувало під контролем озброєних груп. За словами його родичів, члени озброєних груп намагалися вимагати гроші у чоловіка перед його викраденням. Його привезли до підвалу захопленої будівлі, яка використовувалася озброєною групою «НКВД Комендатура». Як повідомляється, злочинці привели нотаріуса та почали вимагати від жертви передати право власності на все своє майно командир озброєної групи з позивним «Васильєвіч». Коли чоловік відмовився це зробити, йому сказали, що чеченські бойовики зґвалтують його дружину та неповнолітніх доньок у нього на очах. У той же день командир озброєної групи та невстановлений чоловік увірвалися у квартиру дружини цього чоловіка, погрожували їй та їхній неповнолітній доньці ножом та забрали усе коштовне майно. Вони сказали жінці, що чоловіка затримали та засудили до смертної кари через «відмову співпрацювати з новою владою». 4 липня 2014 р. жертві вдалося втекти, оскільки до міста наближались українські сили. У липні 2015 р. жертва померла від раку. Це один з

⁸³ Інтерв'ю, проведене ММПЛУ 31 березня 2016 р.

небагатьох випадків, коли винних осіб було притягнуто до відповідальності. Командир озброєної групи (колишній співробітник правоохоронних органів) пізніше був затриманий правоохоронними органами України, його було визнано винним у створенні непередбачених законом воєнізованих або збройних формувань та участі у нападах на підприємства, установи, організації чи на громадян (частина четверта статті 260 Кримінального кодексу України) та засуджено до позбавлення волі строком на сім років (це мінімальний строк покарання, передбачений цією статтею). Однак, питання сексуального насильства не знайшло свого відображення в провадженні. За запитом дружини потерпілого, станом на 16 січня 2017 р. справа розглядалася Апеляційним судом Донецької області, який було переведено з Донецька до Бахмуту.

90. 25 вересня 2014 р. у селі в Донецькій області озброєні чоловіки з «групи Безлера» під командуванням місцевого жителя викрали жінку та двох її колег (чоловіка і жінку) з робочих місць⁸⁴. Вони привезли їх до захопленої адміністративної будівлі вугільної шахти в Горлівці, де одна з жінок побачила щось схоже на знаки «Горлівка НКВД» та «Смерш», які вказували на назви озброєних груп, що використовували цю базу. Після того, як їх «zareєстрували» в журналі, трьом особам повідомили, що їх «заарештовано». Їх відвели до іншого приміщення, в якому були сліди крові. Чоловіка били на очах у жінок, поки він не знепритомнів. Після цього обох жінок побили та згвалтували як мінімум сім чоловіків, які допитували їх про те, де вони тримають гроші та цінності. Одну з жертв катували електричним струмом – дроти були під'єднані до її грудей. Після цього вона втратила свідомість. Вона прокинулася від ін'єкції в руку. Через відкриті двері вона побачила кімнату, повну цінностей, серед яких вона впізнала деякі зі своїх речей. Пізніше вона з'ясувала, що поки її та її співробітників катували, члени озброєних груп пограбували їхні будинки. Протягом наступних 10 днів її водили на «допити» майже кожної ночі, і гвалтували члени озброєних груп, які перебували в стані сп'яніння. Одного дня злочинці привели юриста та змусили жертву передати їм право власності на її квартиру та землю. Протягом наступних місяців її змушували готувати їжу для членів озброєних груп та інших осіб, позбавлених солі (і цивільних осіб, і військовослужбовців Збройних Сил України). 7 листопада 2014 р. її звільнили. Наступного ранку вона переїхала на територію, яка контролюється Урядом.

91. У травні 2015 р. члени озброєної групи «батальйон «Восток» затримали жінку з Донецька за порушення комендантської години⁸⁵. Її залякували, змусили сісти в автомобіль та, привезли до, як вона вважає, відділку міліції, захопленого озброєними групами. Тієї ж ночі протягом трьох годин декілька членів «батальйону «Восток» били її металевими палицями та гвалтували. Наступного дня її звільнили.

92. У низці випадків, зафіксованих УВКПЛ, жертви повідомляли про те, що вони переживали замах на згвалтування, але їм вдалося уникнути їх, зазвичай через несподівані зовнішні обставини. Хоча можливо, що в їхніх випадках так насправді і було, такі повідомлення також можуть свідчити про те, що жертви не готові докладно розповідати про те, що

⁸⁴ Цей випадок був задокументований однією з установ, що надає послуги для жертв насильства, після тривалого курсу психотерапії з жертвою. За згодою жертви резюме справи було передане УВКПЛ 6 квітня 2016 р. ММПЛУ проінтерв'ювало жертву 28 квітня 2016 р.

⁸⁵ Інтерв'ю, проведене ММПЛУ 13 жовтня 2015 р.

сталося з ними, через стигму, сором, приниження, травми та побоювання щодо можливої помсти⁸⁶.

93. 22 травня 2014 р. у Донецьку співробітники «ДАІ» «Донецької народної республіки» затримали жінку та чоловіка за надання допомоги Збройним силам України. Жінку утримували під вартою протягом п'яти днів. Під час «допитів» її прив'язували до стільця у болючій позі, зав'язували очі і били по голові та ногах, у тому числі тупим предметом, який вона не змогла ідентифікувати. Двічі її піддавали імітації страти. В одну ніч до її камери зайшла група чоловіків у камуфляжі та спробували звалтувати її. За словами жінки, коли вони почули, що у сусідній камері інший ув'язнений намагається повіситися, вони вибігли з її камери. Жінка вважає, що інший ув'язнений зробив це, щоб врятувати її, коли почув її крики та благання. Її звільнили 27 травня 2014 р. внаслідок втручання УВКПЛ⁸⁷.

94. 22 липня 2014 р. на блокпосту у Луганській області, який перебував під контролем «Союз казаків» «Всевеликого війська Донського», було затримано жінку, яка організовувала постачання продуктів харчування та одягу українським силам, спільно з трьома іншими чоловіками-волонтерами. Протягом перших двох тижнів перебування під вартою козаки допитували та катували її та інших у невідомому місці. Жінку сильно побили прикладами гвинтівок та куленепробивними жилетами, поки вона не втратила свідомість. Увесь цей час вона перебувала в наручниках. У результаті такого жорстокого поводження у неї були зламані чотири ребра і ніс, та більшість зубів. Її змушували дивитися на те, як двох чоловіків забили до смерті. Як повідомляється, протягом подальших допитів злочинці гасили сигаретні недопалки об її зап'ястя та погрожували життю її дитини та матері. Протягом декількох перших днів їй не давали води та їжі. Через два тижні її перевели до іншої будівлі, в камерах якої на той час перебувало близько 60 осіб. Хоча вона у своїй камері була сама, двері до неї завжди були відкриті. Часто о другій годині ночі охоронці організовували «перекличку» ув'язнених та били тих, кого хотіли. Наприкінці літа 2014 р. протягом однієї з таких «перекличок» до її камери увійшли троє охоронців. Вони напали на неї на почали зривати з неї одяг, намагаючись звалтувати її. Вона благала їх припинити та просила вбити її, оскільки інакше вона все одно вб'є себе після цього. Як вона пам'ятає, інший охоронець сказав нападникам зупинитися. Її звільнили наприкінці жовтня 2014 р.⁸⁸

95. 12 червня 2015 р. троє озброєних чоловіків у цивільному одязі, які назвали себе співробітниками «міністерства державної безпеки» «Донецької народної республіки», затримали 22-річну жінку з інвалідністю та її мати у них вдома. Їх доставили до захопленої будівлі Донецького апеляційного адміністративного суду. Молоду жінку звинуватили у тому, що вона є «українським снайпером», і протягом шести годин допитували. Її мати також допитували протягом декількох годин, але потім звільнили⁸⁹. Хоча жертва була на п'ятому місяці вагітності, її перевели до приміщення арт-центру «Ізоляція» (яке озброєні групи захопили та почали використовувати для військових цілей) для того, щоб «перевиховати та навчити любити [«Донецьку народну

⁸⁶ У Стамбульському протоколі підкреслюється, що сексуальне катування може викликати у жертви відчуття, що на ній лежить незмивна пляма і що його чи її моральній, релігійній, соціальній або психологічній цілісності завдано шкоди.

⁸⁷ Інтерв'ю, проведене ММПЛУ 5 травня 2015 р.

⁸⁸ Інтерв'ю, проведене ММПЛУ 10 серпня 2015 р.

⁸⁹ Інтерв'ю, проведене ММПЛУ 13 червня 2015 р.

республіку]». Її тримали там близько місяця у маленькій (1 м × 0,8 м) камері без вікон, з двоярусною полицею замість ліжка. Злочинці вмикали та вимикали світло у камері за власним бажанням. Жінка втратила орієнтацію та не знала, який був час доби. Протягом декількох днів їй не давали ані води, ані їжі. В одну ніч охоронці наказали їй вийти на вулицю, коли йшов дощ, та сказали, що вб'ють її. Вони почали бити її ногами, у тому числі по животу, щоб її «укропська (образливе слово, яким позначаються українці) дитина не народилася». Протягом цієї ночі її били п'ять разів. Вона також повідомила, що охоронці намагалися звалтувати її, хоча вона просила їх цього не робити, попереджаючи, що у неї є захворювання, яке передається статевим шляхом⁹⁰. 25 липня 2015 р. як умову звільнення, її змусили дати інтерв'ю російським та донецьким ЗМІ та визнати, що вона працювала на роту патрульної служби міліції особливого призначення «Торнадо» та на «Правий сектор», але потім приєдналася до «Донецької народної республіки». 8 серпня 2015 р. за сприяння УВКПЛ її було вивезено на територію, яка перебуває під контролем Уряду. У жовтні 2015 р. вона народила здорову дитину.

96. У 2016 р. на дорозі було зупинено і затримано жінку. Її допитали про її родича, якого підозрювали в тому, що він мав проукраїнську позицію. Викрадачі погрожували відвезти її на лінію фронту, де «хлопці голодні та вже давно на бачили жінок». За тиждень її звільнили з-під варти⁹¹.

97. У 2016 р. озброєні групи в Луганську затримали жінку за «звинуваченнями» у «шпигунстві». Її було позбавлено волі. Її тримали під вартою в Луганському СІЗО разом з особами, які скоїли кримінальні злочини. Одного вечора на початку серпня охоронці привели її до нового чергового співробітника на його вимогу. Він сказав їй, що «умови у камерах можуть бути дуже різними», що вона сприйняла як погрозу насильством. Після цього він звалтував її. Починаючи з цього дня, він викликав її до свого кабінету приблизно раз на тиждень та змушував до орального сексу. Жінка нікому не скаржилася через побоювання помсти. Її звільнили через декілька місяців⁹².

98. УВКПЛ також отримало низку свідчень свідків про можливі випадки сексуального насильства з боку членів озброєних груп під час їхнього перебування під вартою. Деякі українські військовослужбовці, які утримувалися озброєними групами протягом декількох місяців, також надали свідчення, які дозволяють припустити, що члени озброєних груп можуть вчиняти сексуальне насильство щодо жінок, який вони утримують під вартою. Один чоловік, якого утримували протягом трьох тижнів⁹³ у березні 2016 р. у будівлі «міністерства державної безпеки» у Донецьку, повідомив, що там також було декілька місцевих жінок, яких затримали за порушення комендантської години та інших «законів». Він розповів про часту зміну жінок, які трималися під вартою, «іноді [їх] кудись забирали, і ті більше не поверталися». Хоча чоловік жодного разу не був свідком конкретного інциденту, він має серйозні підозри, що ці жінки могли піддаватися сексуальному насильству. Інший військовослужбовець, якого утримували в Донецьку з лютого по квітень 2015 р., перебував у камері з чоловіком і жінкою, які приїхали до Донецька для реєстрації шлюбу. В один день члени збройних груп, які знаходилися в стані алкогольного сп'яніння, забрали жінку і привели її назад за кілька годин. Вона була в стані сп'яніння, її одяг та волосся були

⁹⁰ Інтерв'ю, проведене ММПЛУ 25 серпня 2015 р.

⁹¹ Інтерв'ю, проведене ММПЛУ 20 січня 2017 р.

⁹² Інтерв'ю, проведене ММПЛУ 26 січня 2017 р.

⁹³ Інтерв'ю, проведене ММПЛУ 5 квітня 2016 р.

розпатлані, і вона нічого не говорила. Свідок має підозри, що її було згвалтовано⁹⁴.

2. Сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом, на блокпостах озброєних груп

99. З початку конфлікту в середині квітня 2014 р. озброєні групи свавільно встановлювали блокпости, що підвищило ризики для цивільного населення, у тому числі жінок.

100. 23 червня 2015 р. члени озброєних груп «Луганської народної республіки» на блокпості затримали жінку на п'ятому місяці вагітності, яка їхала на територію, що перебуває під контролем Уряду, де вона планувала народити дитину⁹⁵. Один з членів озброєних груп вдарив її ногою, після чого її помістили в залізний бункер на блокпості на чотири дні та не давали достатньо їжі, води або теплого одягу. Озброєна група погрожувала, що триматиме її там до часу пологів, щоб дитина не народилася на території, яка контролюється Урядом. Її звільнили з-під варті 27 червня 2015 р. Після цього випадку їй довелося лягти в лікарню, оскільки вона мала ускладнення вагітності.

101. У листопаді 2015 р. жінку, яка зі своїми дітьми їхала з Донецька на територію, що перебуває під контролем Уряду, зупинили на блокпосту «Донецької народної республіки». Члени озброєних груп питали, навіщо вона везе дітей на територію, яка контролюється Урядом, заявивши, що «нам потрібні діти у республіці». Вони вимагали від неї гроші та забрали всі її особисті ювелірні вироби. Після цього вони відвели її з блокпосту, змусили до орального сексу та піддали груповому згвалтуванню. Протягом цього часу дітей тримали окремо. Після декількох годин насильства їй дозволили проїхати через блокпост⁹⁶.

3. Сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом, що є наслідком присутності озброєних груп у районах з цивільним населенням, та інші фактори, які збільшують ризики такого насильства

102. УВКПЛ також занепокоєне повідомленнями про сексуальне насильство, що вчиняється проти цивільних осіб у населених районах, оточених озброєними групами, через їхню близькість до деяких військових позицій. Такі випадки переважно спостерігалися у період з початку конфлікту до березня 2015 р. у Донецьку. Наприклад, жінки, які мешкають у Куйбишевському районі Донецька, повідомили УВКПЛ, що озброєна група, якою командував чоловік з позивним «Жора», протягом листопада 2014 р. – березня 2015 р. блокувала доступ до їхнього району та не дозволяла цивільним особам повернутися до своїх будинків⁹⁷. За словами цих жінок, озброєні групи регулярно тримали місцевих жінок та приводили їх до захопленої будівлі дитячого садка «для розваг».

103. «Командир» «військової поліції» «Донецької народної республіки» повідомив УВКПЛ, що влітку 2014 р. у Торезі член озброєної групи, за повідомленнями, згвалтував місцеву мешканку, одночасно поклавши їй до рота гранату. Як повідомляється, члени місцевої озброєної групи схопили та помістили під варту ймовірного злочинця, а «генеральний

⁹⁴ Інтерв'ю, проведене ММППЛУ 1 березня 2016 р.

⁹⁵ Інтерв'ю, проведене ММППЛУ 19 серпня 2015 р.

⁹⁶ Цей випадок було зафіксовано у грудні 2015 р. жіночою неурядовою організацією «Ла Страда-Україна», до якої жертва звернулася за гуманітарною та правовою допомогою. Резюме справи було передано ММППЛУ 12 грудня 2016 р. за згодою жертви.

⁹⁷ Інтерв'ю, проведене ММППЛУ 26 березня 2015 р.

прокурор» «Донецької народної республіки» порушив «кримінальну справу» проти нього. УВКПЛ невідомо про її результати⁹⁸.

104. УВКПЛ також відомо, що окремі райони Луганської області контролюються групами козаків, які в своїй діяльності не підпорядковуються іншим озброєним групам, присутнім в Луганській області, та відомі своїм дискримінаційним ставленням до жінок і порушеннями прав людини.

105. 9 вересня 2014 р. дві жінки ромської національності (28 і 50 років) та шестирічна дівчинка приїхали до села Щотове, щоб перевірити своє майно. Як повідомляється, шість озброєних козаків, ймовірно, члени озброєної групи «Русь», прийшли до їхнього будинку, оскільки за чутками, розповсюдженими серед місцевого населення, вони ховали золото у своєму саду⁹⁹. Вони відвезли жінок та дівчинку на допит до міста Антрацит до місцевого «відділку міліції», який на той час перебував під контролем козаків. Як повідомляється, «міліція» та командир озброєної групи «Русь» телефоном отримали інформацію про їх затримання і про те, що жінки «не підкорялися представникам влади». 10 вересня 2014 р. за записами жінок офіційно звільнили з-під варти, але вони не повернулися додому, а їхнім їхнє місцезнаходження залишилося невідомим для родичів. 18 вересня 2014 р. родичі жертв оприлюднили у соціальній мережі прохання надати будь-яку інформацію про зниклих осіб. Тіла трьох жертв були знайдені в листопаді 2014 р. у лісі поблизу села Оріхове в Луганській області на території, яка перебувала під контролем козаків. Влітку 2015 р. УВКПЛ отримало результати судово-медичної експертизи, які свідчать, що жертви померли 10 вересня 2014 р. у результаті вогнепальних поранень в області голови. Місцева громада вважає, що усіх трьох жертв було зґвалтовано, але поки що не було можливості перевірити це.

106. УВКПЛ зафіксувало повідомлення та спробувало зібрати більше інформації про вбивство 20-річної жінки, тіло якої було знайдене 16 квітня 2016 р. в Алчевську, Луганська область. За інформацією з місцевих джерел, її зґвалтували та задушили. Як повідомляється, її тіло було знайдене недалеко від позицій «Луганської народної республіки». Родичі жертви відмовилися говорити з УВКПЛ.

107. На територіях, які перебувають під контролем озброєних груп, члени спільноти ЛГБТІ¹⁰⁰, особливо жінки, вважають, що перед ними стоїть загроза насильства, у тому числі зґвалтувань, на основі їхньої гендерної ідентичності та сексуальної орієнтації¹⁰¹. Багато з них виїхали з цієї території, маючи побоювання щодо переслідування. 19 грудня 2014 р. УВКПЛ вдалося вивезти з території, які перебувають під контролем озброєних груп, чоловіка-трансгендера. Він боявся переслідувань та вимушений був постійно перебувати вдома, не маючи доступу до продуктів харчування та медичних засобів. У нього були переконливі причини вважати, що його можуть викрасти і піддати насильству, якщо

⁹⁸ Інтерв'ю, проведене ММПЛУ 15 жовтня 2014 р.

⁹⁹ Інтерв'ю, проведене ММПЛУ 8 квітня 2016 р.

¹⁰⁰ Лесбійки, геї, бісексуали, трансгендери, інтерсексуали.

¹⁰¹ Члени ЛГБТІ-спільноти, особливо жінки, повідомляють, що бояться стати жертвами зґвалтувань за те, що «виглядають не так, як усі інші», та за те, що вони «не відповідають на загравання членів озброєних груп». Більше інформації про становище ЛГБТІ-спільноти на території, яка перебуває під контролем озброєних груп, та в Автономній Республіці Крим, можна знайти у звіті з прав людини «Порушення прав ЛГБТІ у Криму та на Донбасі: проблема гомофобії на територіях, невідконтрольованих Україною», підготовленому антидискримінаційним центром «Меморіал» за підтримки Центру громадянських свобод, 2016 р. Доступно за посиланням: http://adcmemorial.org/wp-content/uploads/lgbtENG_fullwww.pdf.

він спробує залишити цю територію самостійно, оскільки в його документах, що посвідчують особу, зазначено іншу стать чоловіка. УВКПЛ провело переговори з «посадовими особами» «Донецької народної республіки», Міністерством внутрішніх справ України та українськими військовими для забезпечення його безпечного виїзду на територію, яка перебуває під контролем Уряду. Як повідомляється, побоювання щодо переслідування посилилися після того, як командири «Донецької народної республіки»^{102,103} та органів влади Російської Федерації в Криму¹⁰⁴ зробили заяви із погрозами, у тому числі із закликами «вбивати тих, хто розповсюджує культуру гомосексуалізму». УВКПЛ вважає такі заяви підбурюванням до ненависті та насильства.

С. Випадки сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом, в Автономній Республіці Крим

«Коли мене душили, я був готовий визнати що завгодно, хоча я міг виносити біль. Коли мене катували електричним струмом, прикладали дроти до статевих органів, це був абсолютно інший біль. Я був готовий сказати все, що вони хотіли від мене почути».

- затриманий, якого катувала
Федеральна служба безпеки в Криму

108. З огляду на відсутність фізичного доступу до Автономної Республіки Крим, УВКПЛ має обмежену інформацію про поведінку з позбавленими волі людьми органами влади Російської Федерації в Криму. Відсутність прямого контакту з жертвами, робить менш вірогідним розкриття ними докладної інформації, яка б дозволила УВКПЛ зробити висновки про застосування сексуального насильства. УВКПЛ виявило два випадки, в яких співробітники Федеральної служби безпеки (ФСБ) Російської Федерації піддавали чоловіків, які, як вони вважали, мають проукраїнські погляди, катуванню та жорсткому поводженню з елементами сексуального насильства.

109. 9 травня 2014 р. у Сімферополі озброєні чоловіки у цивільному одязі на вулиці викрали чоловіка¹⁰⁵, який починаючи з лютого 2014 р.¹⁰⁶ брав участь у проукраїнських демонстраціях. Його привезли до управління ФСБ у Сімферополі та звинуватили у підготовці терористичних актів в Криму. Протягом перших п'яти днів перебування чоловіка під вартою три співробітники ФСБ піддавали його різним методам катувань та жорсткого поводження, у тому числі не дозволяли

¹⁰² «Голова» «Донецької народної республіки» заявив: «...зараз покоління виховують на демократії, яка передбачає, що у сім'ї можуть бути два тата чи дві мами. Я вважаю, що це категорично неприпустимо». Заява зроблена 25 січня 2016 р., доступно за посиланням: <http://dnr-online.ru/my-dolzhen-donesti-svoim-detyam-tradicionnye-cennosti-glava-dnr-aleksandr-zaxarchenko/>.

¹⁰³ Один з командирів озброєних груп «Донецької народної республіки» заявив, що «насаджується культура гомосексуалізму... Тому ми маємо вбивати усіх, хто до цього причетний». Інтерв'ю з ним опубліковане 14 липня 2015 р., доступно за посиланням: <https://www.ridus.ru/news/191031>.

¹⁰⁴ Як повідомляється, депутат міської ради Сімферополя закликав «захистити дітей від геїв», «перекрити кисень людям з нетрадиційною орієнтацією», «бити їх прямо в око». Інтерв'ю з ним опубліковане 25 квітня 2016 р., доступно за посиланням: <http://www.c-inform.info/news/id/37995>.

¹⁰⁵ Інтерв'ю, проведене ММПЛУ 22 липня 2016 р.

¹⁰⁶ Зокрема, починаючи з 23 лютого 2014 р., коли війська Російської Федерації почали блокувати військові частини Збройних сил України в Криму.

йому спати, не давали їжі, били, душили, погрожували фізичним насильством та смертю, поки він не підписав «зінняння».

110. Після цього злочинці почали вимагати, щоб жертва розповіла про двох інших прибічників єдності України та піддали його подальшим і більш жорстоким катуванням. На дев'ятий день його перебування під вартою до його статевих органів під'єднали електричні дроти; розряди електричного струму викликали у жертви нестерпний біль. Щоб припинити катування, жертва підписала документи, які їй надали. В останній день його перебування під вартою співробітники ФСБ наказали йому підписати угоду про визнання вини. Після цього змусили оголитися та повалили на підлогу, де кілька співробітників тримали його, а інший водив паяльником по його тілу. Співробітники ФСБ погрожували анально звалтувати його паяльником та розказати про це іншим затриманим. На підставі зінняння, отриманого від жертви внаслідок катувань, кримський суддя наказав помістити його під варту, і 19 травня 2014 р. його було переведено до управління ФСБ у Москві. Таке переведення є порушенням положень статті 76 Четвертої Женевської конвенції¹⁰⁷. 24 грудня 2014 р. Московський міський суд засудив його до семи років позбавлення волі. 14 липня 2016 р. його було помилувано та звільнено.

111. Іншого чоловіка, затриманого ФСБ у Криму 7 серпня 2016 р. начебто за участь в українській диверсійній групі¹⁰⁸, співробітники ФСБ утримували без зв'язку із зовнішнім світом та катували, змушуючи дати свідчення проти самого себе. Його прив'язали до стільця клейкою стрічкою та надягли на голову пакет, під'єднали електричні дроти до тіла та катували електричним струмом. Співробітники ФСБ погрожували звалтувати його дерев'яним кийком, якщо він не зізнається¹⁰⁹. Під час допиту злочинці прив'язували мотузку до його статевого органу, що завдавало чоловіку сильного болю і страждань¹¹⁰. Після того, як проти нього було висунуто офіційне обвинувачення, його у порушення положень статті 76 Женевської конвенції IV перевели до СІЗО ФСБ у Москві, де він і перебуває під вартою на час підготовки цієї доповіді.

V. Реагування на сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом

«Навіщо мені розповідати, що сталося зі мною? Ніхто не зможе допомогти, ніхто не зможе знайти тих, хто це зробив. Ніхто їх не покарає».

- Особа, яка пережила сексуальне насильство на території, яка контролюється озброєними групами

«Що? Кастрація? В Україні цього не роблять! Хочу попередити вас обох, що розслідування ваших заяв потребуватиме багато часу. Це затягне процес як мінімум на два-три місяці. Ви маєте це знати!».

- Реакція судді на заяву жертви про те, що після його арешту «чоловік у чорній уніформі та балаклаві погрожував каструвати мене».

¹⁰⁷ Четверта Женевська конвенція, стаття 76 «Особи, що перебувають під захистом, що обвинувачені в скоєнні злочину, повинні знаходитися в окупованій країні, а в разі засудження повинні там само відбувати строк покарання.»

¹⁰⁸ Див. 15 доповідь УВКПЛ щодо ситуації з правами людини в Україні, що охоплює період з 16 травня по 15 серпня 2016 р., пункт 153.

¹⁰⁹ Інтерв'ю, проведене ММПЛУ 7 вересня 2016 р.

¹¹⁰ Інтерв'ю, проведене ММПЛУ 11 грудня 2016 р.

А. Відповідальність за сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом

112. УВКПЛ звертає увагу на переважаючу безкарність за випадки сексуального насильства, а також інші порушення прав людини, скоєні в контексті конфлікту в Україні. Це частково пов'язано з тим, що конфлікт досі триває, а значна частина території залишається під контролем озброєних груп, без нагляду з боку будь-яких державних органів. Безкарність також відображає системну, триваючу десятиліттями проблему забезпечити відповідальність за порушення прав людини, та непритягнення винних осіб з власних рядів до відповідальності.

113. Відповідальність за сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом, значною мірою обмежена положеннями чинного національного законодавства в Україні (див. пункти 52-58 цієї доповіді). Окрім цієї правової прогалини, УВКПЛ з'ясувало, що усталена практика розслідування та кримінального переслідування сексуального насильства, а також атмосфера страху та залякування не дозволяють притягати злочинців до відповідальності, та стримує жертв від пошуку справедливості.

114. Військова прокуратура повідомила УВКПЛ, що станом на кінець грудня 2016 р. вона отримала лише три кримінальних провадження, які, в тому числі, стосувалися звинувачень у сексуальному насильстві, скоєному військовослужбовцями українських сил або членами озброєних груп проти цивільних осіб у Донецькій та Луганській областях¹¹¹.

115. Ще два випадки згвалтування (стаття 152 Кримінального кодексу України) розслідують управління Національної поліції в Мар'їнці та Великоновосілківське відділення поліції Волноваського відділу поліції Головного управління Національної поліції Донецької області за процесуальним керівництвом військової прокуратури. Водночас, станом на 26 грудня 2016 р. кримінальні провадження були закриті на підставі того, що у діяннях, яких вони стосуються, відсутній склад злочину (стаття 284 Кримінального процесуального кодексу).

116. Єдине кримінальне провадження у справі про сексуальне насильство, яке досі триває, було порушене слідчим управлінням Головної військової прокуратури в 2015 р. щодо дій членів роти патрульної служби міліції особливого призначення «Торнадо»¹¹². Троє членів роти було обвинувачено у насильницькому задоволенні статевої пристрасті неприродним способом з використанням фізичного насильства (стаття 153 Кримінального кодексу), вчиненому проти цивільних осіб. Станом на 16 січня, ця справа розглядається Оболонським районним судом міста Києва. Через делікатний характер справи слухання закриті для громадськості.

117. У справах про згвалтування слідчі та співробітники прокуратури використовують лише певні види судово-медичних експертиз як докази. Зокрема, вони ґрунтуються на іммуно-біологічній експертизі, яка може підтвердити факт проникнення, а також результати судово-медичної експертизи організму жертви для доведення недобровільного характеру

¹¹¹ Лист Генеральної прокуратури до УВКПЛ від 23 грудня 2016 р.

¹¹² Дванадцять членів роти патрульної служби міліції особливого призначення «Торнадо» (також відомий як батальйон «Торнадо») залишаються під вартою в очікуванні суду за звинуваченнями у серйозних порушеннях прав людини, у тому числі свавільному затриманні і триманні під вартою, викраденнях та катуваннях. За інформацією Генеральної прокуратури, обвинувачені причетні про незаконного позбавлення волі та катувань більше 10 цивільних осіб. Дві цивільні особи (один чоловік і одна жінка) були згвалтовані членами батальйону «Торнадо».

акту, у тому числі докази фізичної боротьби між жертвою та злочинцем. Обидва види досліджень, особливо іммуно-біологічна експертиза, мають бути проведені не пізніше 72 годин після акту насильства за умови, що біологічний матеріал не було забруднено або знищено. У більшості випадків сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом, ці дві умови не можуть бути виконані, оскільки жертви часто не мають доступу до правоохоронних органів або медичних установ протягом 72 годин після акту насильства. Дійсно, більшість жертв залишилися позбавленими волі протягом тривалого часу після того, як пережили сексуальне насильство. Окрім цього, з дати початку конфлікту у Донецькій та Луганській областях бракує доступних та працюючих судово-медичних лабораторій.

118. За словами слідчих та адвокатів, які працюють над такими справами, без цих двох елементів справа про сексуальне насильство майже ніколи не доходить до суду¹¹³. Без цих доказів факт сексуального насильства важко довести, і обвинувачення часто замінюють на менш тяжке, як, наприклад, умисне заподіяння тяжких (стаття 124 Кримінального кодексу) або легких (стаття 125) тілесних ушкоджень. Окрім цього, відповідно до законодавства України¹¹⁴, кримінальні провадження у справах про зґвалтування та заподіяння легких тілесних ушкоджень можуть бути закриті, якщо жертва відмовляється від обвинувачення (забирає свою заяву). Це положення створює ризик, що жертву можуть змусити відмовитися від обвинувачення, особливо у справах, пов'язаних з конфліктом.

119. Хоча показання та інші процесуальні джерела доказів перераховані як можливі докази в кримінальному провадженні (стаття 84 Кримінального процесуального кодексу), органи прокуратури та суди зазвичай не вважають їх такими, що мають достатню доказову цінність. Відповідно до міжнародної практики, усі інші докази, крім результатів судово-медичної експертизи, зокрема, показання, речові докази, отримані з місця злочину, та документальні докази можуть вважатися такими, що мають достатню доказову цінність¹¹⁵.

120. Окрім безпосередніх фізичних травм, моральний біль та страждання, спричинені жертвам зґвалтувань та інших форм сексуального насильства часто є довготривалими через, зокрема, подальшу стигматизацію та ізоляцію¹¹⁶. Водночас, судово-психіатричні обстеження не використовуються для збору психологічних доказів катувань, у тому числі сексуального насильства, як це передбачено Стамбульським протоколом¹¹⁷. Така експертиза проводиться лише для визначення віку та осудності ймовірного злочинця, встановлення «безпорадного стану» жертви, або для оцінки того, чи можуть жертва або свідок свідчити у суді.

121. Окрім цього, співробітникам правоохоронних органів бракує навиків для ефективного розслідування випадків сексуального

¹¹³ Зустрічі, проведені ММПЛУ 1, 2 та 12 грудня 2016 р.

¹¹⁴ Кримінальний процесуальний кодекс України, стаття 477.

¹¹⁵ Міжнародний протокол із документальний облік та розслідування сексуального насильства в період конфлікту, червень 2014 р., доступно за посиланням: https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/319054/PSVI_protocol_web.pdf.

¹¹⁶ Доповідь Спеціального доповідачів ООН з питання про катування, A/HRC/31/57, 5 січня 2016 р. Доступно за посиланням: http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/HRC/31/57.

¹¹⁷ Стамбульський протокол. Керівництво з ефективного розслідування фактів катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведінки і покарання поведінки. УВКПЛ, 2014. Доступно за посиланням: <http://www.ohchr.org/Documents/Publications/training8Rev1en.pdf>.

насильства. З огляду на триваючу реформу та процеси перекваліфікації, підрозділи Національної поліції в усій Україні залишаються недостатньо укомплектованими кадрами. Станом на 3 жовтня 2016 р. в управліннях поліції було незаповнено 18 875 вакансій правоохоронців та 1 497 вакансій державних службовців¹¹⁸. Це призводить до зростання навантаження на слідчих. Більше того, оперативним працівникам та слідчим бракує спеціальних навичок для опитування жертв сексуального насильства. Для налагодження відносин з особами, які пережили насильство, особливо якщо насильство мало місце нещодавно, необхідно пройти відповідну психологічну підготовку та вміння надавати психологічну підтримку¹¹⁹. Спосіб, в який поліція збирає свідчення жертв, може бути особливо травматичним для них та перешкоджати їхнім пошукам справедливості. Окрім цього, у поліцейських дільницях в різних областях України немає спеціально обладнаних приміщень для проведення конфіденційних допитів. Нарешті, адвокати, які працюють з порушеннями прав людини, пов'язаними з конфліктом, повідомляють УВКПЛ, що поліція неохоче відкриває кримінальні провадження за фактом порушень прав людини, скоєних озброєними групами, за відсутності доступу до місця злочину¹²⁰. Вкрай важливо терміново розв'язати ці проблеми, оскільки якщо жертва вирішує повідомити про випадок сексуального насильства, що стався з нею, вона найчастіше звертається саме до поліції¹²¹.

122. Сексуальне насильство часто вчиняється не як окремий акт, а у зв'язку з іншими порушеннями, такими як незаконні вбивства, тримання жертв під вартою без зв'язку із зовнішнім світом та руйнуванням чи розграбуванням їхнього майна. Через відсутність чіткої нормативно-правової бази (особливо щодо інших форм сексуального насильства, крім зґвалтування), співробітники правоохоронних органів часто реєструють акти сексуального насильства як інші злочини, такі як катування або заподіяння тілесних ушкоджень. Відтак, пред'явлені обвинувачення, рідко відображають усю тяжкість їхніх дій або характер злочинів чи їхній вплив на жертв.

123. Найкращі міжнародні практики документування та розслідування актів сексуального насильства викладені у Стамбульському протоколі¹²² та Міжнародному протоколі з документування та розслідування сексуального насильства в конфлікті¹²³. Вони містять докладні та практичні керівні принципи щодо збору різних видів доказів. Ці документи були розроблені для сприяння притягненню до відповідальності винних у скоєнні таких злочинів; однак правоохоронні органи України не використовують жодного з цих документів.

124. На доступ жертв сексуального насильства до правосуддя та ефективних засобів правового захисту також негативно впливає триваюча судова реформа, яка призводить до тимчасової недоукомплектованості судів та браку спроможності суддів працювати з такими справами. В Україні функціонує 765 судів, для належної роботи яких необхідний 9 071 суддя. Станом на 15 листопада 2016 р. було заповнено лише 6 614

¹¹⁸ Заява Міністра внутрішніх справ, 4 жовтня 2016 р., доступно за посиланням: <https://www.facebook.com/photo.php?fbid=1149666698456768&set=a.101387876617994.2586.100002403454361&type=3&theater>.

¹¹⁹ Стамбульський протокол.

¹²⁰ Зустрічі, проведені ММПУ 22 жовтня 2015 р. та 12 грудня 2016 р.

¹²¹ Ці дані підтверджуються мобільними командами Фонду народонаселення ООН, які працюють у п'яти східних областях України починаючи з листопада 2015 р.

¹²² Стамбульський протокол.

¹²³ Міжнародний протокол із документування та розслідування сексуального насильства в конфлікті, червень 2014 р.

вакансій суддів. У штаті шести судів взагалі немає суддів, і вони не можуть працювати, а у майже 25% суддів недоукомплектованість сягає 50%¹²⁴. Відповідно до нещодавніх законодавчих змін¹²⁵ Президент призначає суддів за поданням Вищої ради правосуддя; остання робить подання на підставі рекомендації Вищої кваліфікаційної комісії суддів України.

125. Національна школа суддів України у співпраці з міжнародними організаціями та донорами пропонує декілька навчальних курсів з гендерним компонентом; водночас, спеціальних курсів з тематики сексуального насильства або порушень і зловживань правами людини в контексті збройного конфлікту в її навчальних планах немає.

126. Жертви, які проживають на території, яка контролюється озброєними групами, не мають доступу до правосуддя. Особи, які пережили насильство, особливо в «Луганській народній республіці», не готові повідомляти про випадки насильства «міліцію» та говорити з УВКПЛ або іншими організаціями через побоювання щодо помсти. Організації, які надають послуги таким людям на території, що контролюється Урядом, підтверджують, що жертви сексуального насильства з території, яка перебуває під контролем озброєних груп, рідко розкривають деталі того, що сталося з ними, оскільки не вірять, що злочинців коли-небудь притягнуть до відповідальності.

127. УВКПЛ відомо про декілька випадків, коли озброєні групи проводили «розслідування» та реагували на випадки сексуального насильства. Заходи, яких вони вживають, не можуть вважатися такими, що становлять ефективні засоби правового захисту для жертв¹²⁶, оскільки ці заходи не вживаються незалежними та безсторонніми органами¹²⁷. Окрім цього, такі «процеси» поклали провину на жертв. Наприклад, 25 жовтня 2014 р. в Алчевську (Луганська область) бригада «Призрак» організувала «перший народний суд» для розгляду двох випадків сексуального насильства. У першому випадку 37-річного чоловіка (члена озброєної групи) звинуватили в зґвалтуванні 15-річної дівчини 12 вересня 2014 р. У другому випадку чоловіка звинуватили у зґвалтуванні 20-річної жінки 27 вересня 2014 р. Відеозапис «судового процесу» було викладено в мережі Інтернет. Двох підозрюваних засудили до смертної кари; але після голосування 340 місцевих жителів першому злочинцю дозволили «поїхати на лінію фронту та змити свою вину кров'ю». На момент підготовки цієї доповіді доля двох чоловіків залишається невідомою. Незважаючи на покарання, протягом цього «судового процесу» командир бригади «Призрак», який головував у «процесі», озвучував принизливі коментарі щодо жінок, маючи на увазі, що вони самі винні у тому, що з ними сталося. Він заявив: «З цього дня усіх жінок, яких побачать у кафе або барі, будуть негайно затримувати та карати» і додав, що якщо жінки хочуть залишатися вірними своїм чоловікам та показувати хороший приклад дітям, вони мають сидіти вдома.

¹²⁴ Інформація надана Вищою кваліфікаційною комісією суддів у листі до ММПЛУ від 11 листопада 2016 р.

¹²⁵ Закон України 1798-VIII «Про Вищу раду правосуддя», прийнятий 21 грудня 2016 р., набрав чинності 5 січня 2017 р.

¹²⁶ Відповідно до міжнародного права, право на правовий захист включає в себе три складові: (1) рівний та дієвий доступ до правосуддя; (2) належне, ефективне та негайне відшкодування понесеної шкоди; та (3) доступ до відповідної інформації щодо оскарження порушень та механізмів відшкодування шкоди.

¹²⁷ Комітет з прав людини, Зауваження загального порядку № 31 (80). Характер загального правового зобов'язання, що покладається на держав-учасниць Пакту, ухвалено 29 березня 2004 р., пункт 15.

В. Послуги для осіб, які пережили насильство, та інших жертв

«Найстрашніше було вночі – саме тоді вони катували людей. Пройшов вже рік, а я досі боюся ночей. Я не можу спати, у мене часто стаються напади паніки, я підстрибую від кожного звуку. Для того, щоб відволіктися, я починаю випікати. Це єдине, що мене заспокоює. Мені пропонували допомогу психолога ... але на що вони розраховують? Я не можу одразу відкрити свою душу сторонній людині...»

– жінка, яка пережила катування і сексуальне насильство з боку озброєних груп

«Я маю залишити все своє життя позаду. Я втратила все, що у мене було. Але за допомогою проекту я нарешті повернулася до життя – мені вдалося розпочати бізнес. Тепер я хочу все забути і рухатися далі».

– жінка, яка пережила катування і сексуальне насильство з боку озброєних груп

128. Реагування на сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом, вимагає всебічного, міжгалузевого підходу, який включатиме в себе скоординоване надання жертвам медичних послуг, захисту, соціально-психологічної підтримки та забезпечення їхнього доступу до правосуддя. Іноді жертви та їхні сім'ї потребують економічної та фінансової підтримки. Наявність та доступність таких послуг підвищує вірогідність того, що жертва повідомить про сексуальне насильство, від якого вона постраждала¹²⁸. Жертви та свідки порушень прав людини, особливо катувань, найчастіше просять УВКПЛ направити їх до служб, які надають медичні, психологічні та правові послуги або засоби економічної підтримки.

129. Хоча в Україні діє широка мережа установ, що надають медичну допомогу та соціальний догляд, якість, географічна та фінансова доступність їхніх послуг в різних областях України є неоднорідною та нерегулярною. Механізми перенаправлення між різними установами працюють не завжди. Вони здебільшого залежать від наявності особистих контактів між працівниками різних установ, а не від взаємодії між самими установами.

130. Основними провайдеромі соціальних послуг є центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді. Оскільки їхня основна функція – надавати допомогу сім'ям, що опинилися у складних життєвих обставинах, а також сім'ям з дітьми, вони майже виключно працюють з випадками домашнього насильства. Вони часто недоукомплектовані (зазвичай у них заповнено близько 80% вакансій), і мають високу плінність кадрів. Це підвищує навантаження на існуючих соціальних працівників та ускладнює проведення належних заходів для підвищення їхньої кваліфікації. Ця ситуація загострилася із одночасним звільненням приблизно 12 тисяч¹²⁹ соціальних працівників по всій Україні через скорочення бюджетних видатків у 2014 р.

131. Медичні працівники зазвичай обізнані із внутрішніми протоколами роботи з особами, які пережили сексуальне насильство, і проводять аналізи та консультації з жінками щодо можливої екстреної контрацепції

¹²⁸ Міжнародний протокол із документування та розслідування сексуального насильства в конфлікті, червень 2014 р.

¹²⁹ Ці соціальні працівники були працевлаштовані в 2012 р.

або припинення небажаної вагітності¹³⁰. Водночас, набори для проведення постконтактної профілактики не є широкодоступними у лікарнях. Окрім цього, лікарі часто зауважують, що жіночі клініки не надають психологічної підтримки пацієнткам та самим медичним працівникам¹³¹.

132. Деякі лікарі, які працюють у державних медичних установах, підкреслюють, що у них немає достатньо часу, щоб виявляти причини травм. У державних стандартах, які регулюють надання гінекологічних послуг, на прийом пацієнток у державних клініках відводиться 12 хвилин (для вагітних жінок – 20 хвилин), протягом яких лікар має провести огляд, взяти мазок та заповнити медичну картку пацієнтки¹³². УВКПЛ звертає увагу, що особи, що перебувають у місцях тримання під вартою та позбавлення волі, часто не мають доступу до спеціалізованої медичної допомоги.

133. Загалом, працівникам державних установ бракує спеціальних знань та навичок роботи з жертвами катувань та сексуального насильства. Відповідно, послуги цим категоріям осіб надаються організаціями громадянського суспільства через програми, що фінансуються донорами. Окрім цього, якісні послуги доступні переважно у великих містах, зокрема, у Києві, а у менших містах та сільській місцевості така допомога доступна лише в обмеженій формі або недоступна взагалі. Доступність медичної допомоги є особливо критичною для життєво-важливої постконтактної профілактики, яка має бути надана протягом 72 годин.

134. Доступу до правосуддя може перешкоджати такий фактор, як висока вартість юридичних послуг та представництва. УВКПЛ вітає нещодавні законодавчі зміни, передбачені Законом «Про Вищу раду правосуддя», які дають окремим категоріям населення, у тому числі внутрішньо переміщеним особам, можливості доступу до безкоштовної правової допомоги¹³³.

135. Координацію гуманітарного реагування на гендерно-обумовлене насильство в Україні здійснює субкластер з питань гендерно-обумовленого насильства, який працює за трьома основними напрямками: розбудова потенціалу, надання послуг та підвищення обізнаності. У 2016 р. субкластер зміг забезпечити надання психологічної, медичної та правової допомоги населенню, яке постраждало від конфлікту, через спільні зусилля 22 організацій-партнерів (міжнародних та українських НУО). Ці послуги були переважно спрямовані на здійснення екстреного реагування та стосувалися різних видів гендерно-обумовленого насильства; в той же час, необхідні довгострокові рішення.

136. Мобільні команди Фонду народонаселення ООН, що працюють з листопада 2015 р. у п'яти східних областях України¹³⁴, які постраждали від конфлікту, через ГО Української фундації громадського здоров'я, засновану ГО HealthRight International, виявили 203 випадки сексуального насильства, у тому числі 43 випадки зґвалтування, що сталися після 1

¹³⁰ Гендерно-обумовлене насильство в областях України, що постраждали від конфлікту: аналітичний звіт. Київ, листопад 2015 р., Український центр соціальних реформ, на замовлення ФН ООН, с. 7.

¹³¹ Там же, с. 58.

¹³² Там же, с. 58.

¹³³ Закон України «Про Вищу раду правосуддя», прийнятий 21 грудня 2016 р., який набрав чинності 5 січня 2017 р.

¹³⁴ Частини Донецької та Луганської областей, які перебувають під контролем Уряду, а також Запорізька, Дніпропетровська та Харківська області.

квітня 2014 р.¹³⁵ Приблизно 43% жертв сексуального насильства – це жінки віком від 25 до 36 років. 63% цих випадків сталися поза межами сім'ї, але визначити, скільки з них пов'язані з конфліктом, важко. Приблизно у 33% випадків жінки не могли ідентифікувати своїх насильників.

137. У 2016 р. на гарячу лінію з питань протидії домашньому насильству, торгівлі людьми та гендерній дискримінації, яка функціонує на базі ГО «Ла Страда-Україна», надійшло 38 547 дзвінків з усіх областей України: 68% дзвінків було отримано від жінок і 32% від чоловіків. Дзвінки щодо випадків сексуального насильства (у тому числі насильства з боку статевих партнерів) склали 2,5% від загальної кількості¹³⁶ отриманих дзвінків.

138. Служби, які надають послуги жертвам насильства, зазначили УВКПЛ, що після початку конфлікту вони зареєстрували декілька випадків насильства, які можуть бути пов'язані з конфліктом: протилежні політичні погляди членів сім'ї, які можуть призводити до фізичного або психологічного насильства; ситуації, коли чоловіки забороняють своїм жінкам виїжджати за межі території, яка контролюється озброєними групами; та випадки домашнього насильства у сім'ях демобілізованих військовослужбовців. Водночас, оцінити масштаб такого явища складно через відсутність даних станом на початок конфлікту. Національна поліція також не реєструє застосування зброї у випадках домашнього насильства, або домашнє насильство, вчинене у родинах військовослужбовців або ВПО.

139. Існує гостра потреба у довгострокових комплексних послугах для жертв насильства. Більшість із існуючих послуг надаються у фіксовані робочі години і не доступні цілодобово та у вихідні дні. Відсутність безпечних притулків для осіб, які пережили насильство залишається однією з основних проблем. У більшості великих міст є притулок, робота якого фінансується з місцевого бюджету, але у них зазвичай до 30 місць, а критерії до прийому клієнтів є доволі жорсткими (наприклад, наявність реєстрації в області, де знаходиться цей притулок). Тільки жертви домашнього насильства можуть бути розміщені в таких притулках на тривалий час. Станом на 15 січня 2017 р. у шести областях України таких притулків не було взагалі.

140. Організації, які надають послуги також підкреслюють, що багато жертв сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом, зазвичай спочатку звертаються до ГО за гуманітарною допомогою, медичними послугами та базовою правовою допомогою для відновлення документів. З огляду на травму та стигму, пов'язану зі зґвалтуванням, багато жертв розповідають про пережите лише через тривалий проміжок часу та після того, як їм надається соціально-психологічна підтримка. За наявною інформацією, особи, які пережили насильство, особливо військовослужбовці, здебільшого приховують від організацій, які надають послуги, навіть сам факт перебування під вартою озброєних груп. Жертви повідомляють деталі катувань і жорстоке поводження, особливо

¹³⁵ Загалом мобільні бригади виявили 11 019 випадків гендерно-обумовленого насильства, деякі з яких сталися задовго до початку конфлікту. 69% цих випадків стосуються домашнього насильства. Предметом аналізу УВКПЛ були лише ті випадки, що сталися після 1 квітня 2014 р., тому що вони можуть мати певний зв'язок із озброєним конфліктом.

¹³⁶ Хоча кількість дзвінків на гарячу лінію ГО «Ла Страда-Україна» у 2016 р. збільшилася у чотири рази у порівнянні з 2015 р. (через підвищення спроможності гарячої лінії), частка дзвінків, які стосуються сексуального насильства, залишається приблизно такою самою

сексуальне насильство, яке вони пережили, лише тоді, коли їм потрібна медична або інша спеціальна допомога ¹³⁷.

141. Доступ до послуг для жертв насильства, які проживають на території, що перебуває під контролем озброєних груп, є ще більш обмеженим. Хоча більшість медичних та соціальних установ продовжують працювати, там спостерігається брак медичних працівників, оскільки через конфлікт багато з них виїхали з цієї території. Якість послуг цих установ суттєво знизилася через постійний брак необхідного спеціалізованого обладнання та доступних медикаментів. Медикаменти коштують багато і не доступні для багатьох. У сільській місцевості становище є найбільш критичним ¹³⁸. Медичні установи на території, яка контролюється озброєними групами, досі мають значну залежність від гуманітарної допомоги. Ситуація ще сильніше загострюється через надмірні обмеження, накладені озброєними групами, які перешкоджають організаціям громадянського суспільства та гуманітарним установам, реалізовувати свої програми, особливо у сфері захисту та соціально-психологічної підтримки.

V. Висновки та рекомендації

142. Відповідно до випадків, задокументованих у УВКПЛ, немає підстав вважати, що сексуальне насильство використовується у стратегічних чи тактичних цілях урядовими силами або озброєними групами у східних областях України або державою-окупантом Автономної Республіки Крим.

143. УВКПЛ не знайшло підтвердження повідомленням у ЗМІ про «випадки масових зґвалтувань» у зоні конфлікту. Водночас, моніторинг УВКПЛ свідчить, що жертви часто не повідомляють про випадки сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом, переважно через стигму та сором, який вони відчувають, а також брак відповідних послуг по обидва боки від лінії зіткнення та низьку спроможність правоохоронних органів розслідувати злочини сексуального характеру.

144. Незалежно від масштабів цього явища, сексуальне насильство, особливо в контексті конфлікту, є серйозним порушенням особистої недоторканості. У більшості випадків, зафіксованих УВКПЛ, сексуальному насильству піддавалися чоловіки і жінки у місцях тримання під вартою або позбавлення волі. Побиття та ураження струмом статевих органів, погрози зґвалтуванням та зґвалтування використувувалися для покарання, приниження чи примусу визнати вину та/або, щоб змусити осіб відмовитися від свого майна або виконати інші дії на вимогу злочинців. Такі акти можуть становити катування або інше жорстоке, нелюдське або таке, що принижує гідність, поводження.

145. Хоча УВКПЛ зауважує певні кроки, яких всі сторони конфлікту вживають для оптимізації командних структур, запобігання та реагування на сексуальне насильство, переважаюча безкарність за порушення прав людини, пов'язаних з конфліктом, яка досі широко розповсюджена, а також відсутність і недовірність механізму подання скарг продовжують загострювати ризики сексуального насильства.

¹³⁷ Зустріч, проведена ММПЛУ з HealthRight International (грантоотримувачем Фонду добровільних внесків ООН для жертв катувань в Україні) 6 грудня 2016 р.

¹³⁸ Більш докладну інформацію див. у доповідях УВКПЛ про ситуацію з правами людини в Україні, що охоплюють періоди з 16 лютого до 15 травня 2016 р. та з 16 травня до 15 серпня 2016 р.

146. Питання впливу конфлікту на показники розповсюдженості домашнього насильства та торгівлі людьми потребує подальшого аналізу.

147. УВКПЛ звертає увагу на повну відсутність ефективних засобів правового захисту для жертв сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом. Доступ до послуг та правосуддя є особливо обмеженим на території, яка перебуває під контролем озброєних груп.

148. Вкрай важливо забезпечити ефективне розслідування правоохоронними органами усіх повідомлень про порушення і зловживання правами людини, у тому числі сексуальне насильство, та кримінальне переслідування винних у національних судах.

149. За допомогою збору та фіксуванню свідчень жертв і свідків порушень і зловживань правами людини, документації випадків і визначення акторів, які несуть відповідальність УВКПЛ намагається сприяти реалізації права на правду та забезпечити відповідальність. УВКПЛ продовжить звертати особливу увагу на питання сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом.

150. Рекомендації, викладені нижче, включають в себе негайні та середньострокові заходи для запобігання сексуальному насильству, пов'язаному з конфліктом, та реагування на такі випадки. Деякі рекомендації, зроблені у попередніх 17 публічних доповідях УВКПЛ про ситуацію з правами людини в Україні, які безпосередньо стосуються запобігання і реагування на випадки сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом, повторюються.

151. Рекомендації Уряду України

а) Уряд, Верховна Рада та інші компетентні державні органи мають внести зміни до Кримінального кодексу України для приведення його положень у відповідність до міжнародних стандартів і практики і для забезпечення відповідальності за сексуальне насильство. Зокрема, необхідно внести такі зміни:

- До статті 152 можна внести таке визначення зґвалтування, яке охоплює всі можливі форми цього злочину та є гендерно-нейтральним: «проникнення, яким би незначним воно не було, в будь-яку частину тіла жертви або виконавця, статевим членом або будь-яким предметом або будь-якою частиною тіла в анальний або генітальний отвір жертви. Проникнення було вчинене із застосуванням сили або погрози силою щодо цієї або іншої особи, або шляхом примусу, викликаного, наприклад, страхом перед насильством, грубим примусом, триманням під вартою, психологічним тиском або зловживанням владою, або шляхом використання обстановки, яка характеризується примусом, або проникнення було скоєне щодо особи, нездатної дати згоду, яка б виражала її справжню волю». Таке визначення також охоплюватиме акти, які зараз охоплені статтею 153 «задоволення статевої пристрасті неприродним способом»;

- До статей, що стосуються сексуального насильства, необхідно включити такі умови: «скоєне із застосуванням сили або погрози силою щодо цієї або іншої особи, або шляхом примусу, викликаного, наприклад, страхом перед насильством, грубим примусом, триманням під вартою, психологічним тиском або зловживанням владою, або шляхом використання обстановки, яка характеризується примусом, або щодо особи, нездатної дати згоду, яка б виражала її справжню волю».

- Насамкінець, у статтях 152 та 153 поняття «безпорадний стан» слід замінити на поняття «уразливий стан», як застосовується у статтях 149 та 303;

b) Верховному суду України – переглянути Постанову Пленуму Верховного суду України № 5 від 30 травня 2008 р. «Про судову практику у справах про злочини проти статевої свободи і статевої недоторканості особи»¹³⁹ та внести до неї такі зміни:

- Розширити поняття «безпорадний стан» таким чином, щоб воно тлумачилося аналогічно із поняттям «уразливий стан», яке використовується у статтях 149 та 303 Кримінального кодексу України. Поняття «безпорадний стан» має також включати в себе поняття обстановки, яка характеризується примусом, наприклад, збройний конфлікт, тримання під вартою або інше обмеження волі. В принципі, поняття «безпорадний стан» має тлумачитися у такому значенні: «вчинене із застосуванням сили або погрози силою щодо цієї або іншої особи, або шляхом примусу, викликаного, наприклад, страхом перед насильством (коли жертва вірила, що загроза є неминучою та реальною¹⁴⁰), грубим примусом, затриманням, психологічним тиском або зловживанням владою, або шляхом використання обстановки, яка характеризується примусом, або щодо особи, нездатної дати згоду, яка б виражала її справжню волю»;

- закликати суди брати до уваги інші види доказів, крім результатів іммуно-біологічної та судово-медичної експертизи організму жертви як такі, що мають доказову цінність, у тому числі показання жертви та свідків, речові докази, отримані з місця злочину, документальні докази та результати судово-психіатричної експертизи;

c) Правоохоронним органам мають видати внутрішні інструкції щодо того, як розслідувати випадки сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом, жорстокого поводження та катувань відповідно до міжнародних стандартів та практики (наприклад, Стамбульського протоколу, Міжнародного протоколу із документування та розслідування сексуального насильства в конфлікті) та розслідувати усі такі повідомлення із належним врахуванням потреб жертв;

d) Кабінету Міністрів¹⁴¹ має забезпечити розробку та надання своєчасної, недискримінаційної та комплексної допомоги особам, які пережили сексуальне насильство, та жертвам катувань. Такі види допомоги мають бути зроблені доступними для них: медичні послуги, у тому числі у сфері сексуального та репродуктивного здоров'я, психологічна, правова допомога та підтримка у сфері засобів до існування та інші багатогалузеві послуги, із врахуванням особливих потреб осіб з інвалідністю;

¹³⁹ <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-08>.

¹⁴⁰ Навіть погроза застосування насильства заборонена статтею 5 (катування) Американської конвенції про права людини. Коли загроза є достатньо реальною та неминучою, вона може сама по собі становити порушення вказаної статті (Міжамериканський суд з прав людини *Tibi v. Ecuador*, 7 вересня 2004 р. Series C No. 114, par. 147; див. також *Baldeón-García v. Peru.*; в тому ж контексті, ЄСПЛ, *Soering v. United Kingdom*, 7 липня 1989 р., Series A Vol. 161, par. 111; та КПЛ ООН, *Miguel Angel Estrella v. Uruguay* (74/1980), 29 березня 1983 р., par. 8(3) and 10.) Окрім того, неминучість та реальність погрози застосування катування або фізичного насильства викликає тяжкі психологічні страждання, які можуть бути розцінені як катування і самі по собі (Міжамериканський суд з прав людини, *Baldeón-García v. Peru*, 6 квітня 2006 р. Series C No. 147, par. 119; див. також *Maritza Urrutia v. Guatemala*, 27 листопада 2003 р., Series C No. 103, par. 92).

¹⁴¹ УВКПЛ усвідомлює, що ключовими міністерствами у цьому зв'язку мають бути Міністерство соціальної політики, Міністерство охорони здоров'я і Міністерство юстиції, але також може бути потреба у залученні інших міністерств та відомств.

-
- е) Правоохоронні та судові органи мають забезпечити більш ефективне притягнення винних до відповідальності та посилити послуги із захисту для забезпечення прав осіб, які пережили насильство, вимагати компенсації та відшкодування шкоди у зв'язку з сексуальним та гендерно-обумовленим насильством, у тому числі тим, яке використовувалося як катування;
- ф) Уряд має забезпечити навчання по Стамбульському протоколу, для медичних, судово-медичних та юридичних працівників (суддів, адвокатів, прокурорів та співробітників поліції) та інших посадових осіб, особливо тих, які працюють із особами, які тримаються під вартою, та залучені до розслідувань та документування випадків катувань, та включення відповідних програм з підготовки до навчальних планів професійної, вищої та післядипломної освіти цих категорій осіб;
- г) Правоохоронні органи, судді та адвокати мають направляти жертв насильства на судово-психіатричну експертизу для визначення впливу на них злочину, щодо якого проводиться розслідування, у тому числі сексуального насильства, як це передбачено Стамбульським протоколом та вже закріплено у Наказі Міністерства охорони здоров'я № 397¹⁴²;
- h) Штаб «антитерористичної операції» має провести навчання співробітників всіх державних структур, що несуть службу на контрольних пунктах в'їзду-виїзду, з питань принципів міжнародного права прав людини, зокрема щодо свободи пересування та заборони сексуального насильства; забезпечити безперешкодний доступ незалежних спостерігачів до усіх контрольних пунктів в'їзду-виїзду; створити дієві механізми, за якими цивільні особи можуть оскаржувати порушення, з якими вони стикнулися, та реагувати на такі скарги;
- і) В контексті Мінських угод, Уряд має взяти зобов'язання щодо ненадання амністії особам, яких підозрюють, обвинувачують або які засуджені за скоєння воєнних злочинів, злочинів проти людяності або серйозних порушень прав людини, у тому числі сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом. УВКПЛ нагадує, що амністія є неприпустимою, якщо вона порушує право жертви на ефективний засіб правового захисту, у тому числі на відшкодування шкоди, або обмежувати право жертв та суспільства знати правду про порушення прав людини та гуманітарного права;
- j) Забезпечити комплексне реагування на сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом, у всіх подальших процесах правосуддя перехідного періоду, яке включає в себе весь спектр судових та несудових заходів, у тому числі заходів із кримінального переслідування, встановлення істини, програм відшкодування шкоди, інституційних реформ або відповідної їх комбінації, а також комплексні національні консультації, особливо з особами та групами осіб, які постраждали від порушень прав людини;
- к) Національна поліція має покращити збір статистичних даних щодо домашнього насильства шляхом реєстрації випадків використання зброї у ситуаціях домашнього насильства та виокремлення випадків домашнього насильства, які сталися у сім'ях озброєних військовослужбовців, співробітників сил безпеки та ВПО;
- l) Забезпечити повну реалізацію Національної стратегії у сфері прав людини та Національного плану дій «Жінки, мир, безпека»..

¹⁴² <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0219-02>, пункт 8.

152. Рекомендації усім сторонам, що беруть участь у бойових діях у Донецькій і Луганській областях, у тому числі озброєним групам «Донецької народної республіки» та «Луганської народної республіки»:

- a) Забезпечити безперешкодний доступ УВКПЛ та інших міжнародних незалежних спостерігачів до усіх місць позбавлення волі;
- b) негайно звільнити з-під варти всіх свавільно позбавлених волі осіб;
- c) Вживати усіх можливих заходів для запобігання сексуальному насильству та забезпечити негайне реагування на усі повідомлення про сексуальне насильство, катування та інше жорстоке, нелюдське або таке, що принижує гідність, поводження з боку членів озброєних груп, у тому числі дії осіб, на яких покладено відповідальність командування, шляхом життя усіх необхідних та доцільних заходів, таких як:
 - Забезпечити, належне навчання членів озброєних груп щодо правил міжнародного гуманітарного права, а також належний нагляд за ними;
 - Видати чіткі накази, що забороняють сексуальне насильство проти цивільних осіб та/або осіб, що перебувають під вартою, а також членів їхніх власних сил;
 - Мінімізувати контакти між членами озброєних груп та цивільним населенням у Донецькій та Луганській областях, особливо з жінками та дітьми;
 - Покарати членів озброєних груп, які виявилися винними у скоєнні або потуранні будь-яким злочинам, у тому числі сексуальному насильству;
 - Надавати відповідну інформацію органам влади, уповноваженим розслідувати порушення прав людини і міжнародного гуманітарного права, у тому числі випадки сексуального насильства, а також підтримувати їхню діяльність шляхом сприяння розслідуванням, зокрема, шляхом забезпечення збереження усієї відповідної інформації та доказів;
- d) Надати УВКПЛ ефективний доступ до жертв, свідків та матеріальних доказів серйозних порушень і зловживань правами людини.

153. Рекомендації Російській Федерації

- a) Надати безперешкодний доступ до Криму всім регіональним та міжнародним органам з прав людини для того, щоб вони мали можливість проводити моніторинг ситуації з правами людини відповідно до їхніх мандатів;
- b) негайно і в повній мірі співпрацювати з Управлінням Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй з прав людини та відповідними організаціями, щоб надати їм можливість виконувати свої функції;
- c) Забезпечити належне навчання співробітників правоохоронних органів щодо правил міжнародного гуманітарного права в Криму, а також належний нагляд за ними;
- d) Розслідувати усі повідомлення про катування та жорстоке поводження, у тому числі сексуальне насильство, із врахуванням потреб жертв та відповідно до спеціальної методології (наприклад, Міжнародного протоколу із документування та розслідування сексуального насильства в конфлікті);

е) Забезпечити притягнення до відповідальності перед незалежними судовими органами всіх осіб, які виявилися винними в порушеннях прав людини.

154. Рекомендації міжнародній та донорській спільності

а) У дусі «Заклику до дій» (Call to Action)¹⁴³ (2013 р.) підтримувати національні установи, місцеві мережі організацій громадянського суспільства та інших відповідних суб'єктів шляхом надання ресурсів та розбудови спроможності для збору даних, ведення справ та надання недискримінаційних комплексних послуг особам, які пережили сексуальне насильство і катування, особливо у невеликих містах та сільській місцевості, навіть якщо для цього бракує відповідних статистичних даних;

б) Розглянути можливість розробки та підтримки проєктів, спрямованих на отримання доходу особами, які постраждали від катувань, жорстокого поводження та сексуального насильства;

с) Продовжити надавати підтримку послуги існуючих національних безкоштовних гарячих ліній з попередження домашнього насильства, торгівлі людьми та гендерної дискримінації, які можуть приймати дзвінки також з територій, які контролюються озброєними групами та Криму;

д) Надавати допомогу державним правоохоронним органам (Національній поліції, Генеральній прокуратурі та Службі безпеки України) у підвищенні рівня знань та навиків їхнього персоналу щодо документування та розслідування випадків сексуального насильства і катувань, пов'язаних з конфліктом, відповідно до Стамбульського протоколу та Міжнародного протоколу із документування та розслідування сексуального насильства в конфлікті. Охоплювати тренінгами, адаптованими до українського контексту та законодавства не тільки високопосадовців та адміністративний персонал, а й особливо практичних працівників (поліцейських, слідчих, суддів);

е) Підтримувати включення питань, пов'язаних із належною документацією та розслідуванням катувань відповідно до Стамбульського протоколу, до навчальних планів професійної, вищої та післядипломної освіти для медичних та юридичних працівників;

ф) Надавати підтримку Міністерству оборони, Національній гвардії, Службі безпеки, Міністерству внутрішніх справ та іншим відповідним установам для підвищення рівня знань, розуміння та використання принципів міжнародного гуманітарного права, у тому числі щодо заборони катувань та сексуального насильства;

г) Надавати допомогу в рамках проведення реформи правосуддя для розбудови спроможності органів правосуддя працювати зі справами, пов'язаними з випадками катувань, жорстокого поводження та сексуального насильства;

¹⁴³ У 2013 р. Департамент з міжнародного розвитку (DFID) Великої Британії розпочав ініціативу, яка спочатку називалася Заклик до дій із захисту дівчат і жінок у надзвичайних ситуаціях («Заклик до дій») для мобілізації донорів, агенцій ООН, неурядових організацій та інших зацікавлених сторін до захисту жінок і дівчат в умовах гуманітарних криз і надзвичайних ситуацій. У рамках цієї ініціативи 13 листопада 2013 р. Великою Британією та Швецією спільно було проведено захід високого рівня. На цьому заході було прийнято комюніке з інноваційними ідеями, в якому донори та гуманітарні установи взяли на себе зобов'язання щодо запобігання насильству над жінками і дівчатами з початку усіх гуманітарних криз і надзвичайних ситуацій. Див. дорожню карту ініціативи за посиланням: <http://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/Call-to-Action-Roadmap.pdf>.

h) Підтримати виконання Національної стратегії в галузі прав людини та Плану дій, а також Національного плану дій «Жінки, мир, безпека», в тому числі шляхом посилення координації зусиль та залучення організацій громадянського суспільства.